

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь магістр

на тему: **ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Виконала: студентка 2 курсу, 265 група
спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійна програма «Психологія»

Коваленко Віта Василівна

Керівник:

доктор філософії, старший викладач кафедри
психології Поліщук Олена Романівна

Рецензент: доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри психології
Сафін Олександр Джамільович

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	7
1.1. Професіоналізація старшокласників: психологічний аспект.....	7
1.2. Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору.....	20
1.3. Принципи та критерії формування соціально-активної та професійно-зорієнтованої особистості.....	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СТАРШОКЛАСНИКІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ.....	29
2.1. Організація та методи дослідження готовності до вибору професії.....	29
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	33
2.3. Розробка профорієнтаційної програми психологічного супроводу старшокласників.....	41
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

На сучасному етапі зростає потреба у фахівцях, які можуть ефективно розв'язувати проблеми планування й реалізації власної кар'єри. Відповідно до цього виникає необхідність формування в підростаючого покоління активного й творчого ставлення до питань професійного самовизначення, самоорганізації та самореалізації.

В українській психологічній науці професійне самовизначення розглядається через розгортання суб'єктності, що обумовлює формування ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця (О. Бондаренко, З. Карпенко, Г. Радчук, Т. Титаренко, О. Поліщук та ін.), а також воно обґрунтовується як процес розвитку суб'єкта праці на різних етапах його професійного розвитку.

Проблемам професійного визначення приділяло увагу багато дослідників різних наук – філософії, психології, педагогіки, економіки, та медицини (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, Є. Климов, Л. Коростильова, Г. Костюк, В. Левін, К. Платонов, І. Прокопенко, Л. Рябова, Т. Ніколаєва, та ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації здобувачів закладів загальної середньої освіти й особливостям їхнього соціально-професійного самовизначення. Це дослідження П. Атутова, Г. Балла, В. Вакуленко, А. Вихруц, Є. Головахи, О. Коротун, С. Мазуренко, Б. Федоришина.

Ситуація завершення середньої освіти вимагає від учнів старшого шкільного віку здійснити вибір професії, що обумовлює потребу в самопізнанні, самоусвідомленні та саморозумінні. Однак, з'ясовується, що професійне самовизначення юнаків та юнок стає афективним центром їхньої життєвої ситуації, відбувається складно і є відірваним від інтересів, прагнень, потреб самої молоді людини.

На даному етапі науковцями зосереджується увага на питаннях теоретико-методологічних основ професійного самовизначення особистості

(Г. Балл та ін.), зв'язку розвитку особистості в онтогенезі та професійного самовизначення (Є. Клімов та ін.), роль активізації пізнання себе у процесі професійного самовизначення (Є. Клімов, Н. Побірченко, Б. Федоришин та ін.), особливостей психологічного супроводу професійного самовизначення учнівської молоді (Н. Побірченко та ін.), управління професійним самовизначенням старшокласників (В. Мадзігон, І. Бех, М. Тименко та ін.), технології конструювання життєвих перспектив юнаків (Н. Володарська та ін.), особистісного потенціалу самореалізації учнів старшого шкільного віку у професії (С. Максименко, Л. Сердюк та ін.), їхньої готовності до професійного самовизначення (М. Скиба та ін.), психологічної готовності до життєвого самовизначення як новоутворення юнацького віку (О. Скрипченко, Л. Долинська та ін.), становлення професійних самосвідомості та самоідентичності (Ж. Вірна, І. Корнієнко та ін.), впливу особистісних цінностей на професійну самореалізацію (О. Пенькова та ін.), творчої самореалізації в освітньому просторі (С. Яланська, Н. Атаманчук та ін.).

Одночасно з цим у дослідженнях означеної наукової проблеми недостатньо вивчаються соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників та його зв'язку з психологічним супроводом професійного вибору старшокласників. Це, в свою чергу, дало б можливість практичним психологам і педагогам створювати умови для активізації процесу професійного самовизначення і самореалізації старшокласників.

Об'єкт дослідження – процес професіоналізації старшокласників.

Предмет дослідження – шляхи та умови ефективного психологічного супроводу старшокласників щодо формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити рівень сформованості професійного вибору старшокласників.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначено такі **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічних теорій з проблем професійного самовизначення.

2. Визначити умови ефективного психологічного супроводу старшокласників до професійної спрямованості.

3. Експериментально дослідити рівень сформованості професійного вибору старшокласників.

4. Розробити профорієнтаційну програму психологічного супроводу старшокласників.

Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові **методи дослідження**: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація наукової літератури щодо вивчення ресурсів стійкості особистості в складних ситуаціях життя; емпіричні – психодіагностичні методи дослідження готовності старшокласників до вибору професії.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на базі Буцького ліцею Буцької селищної ради Черкаської області та на базі Центру психологічного діагностування та тренінгових технологій «Інсайт». Основну вибірку склали 40 здобувачів освіти (сільської місцевості) та 20 здобувачів освіти (міського населення).

Теоретичне значення роботи полягає в аналізі психологічних теорій з проблем професійного самовизначення; визначенні умов ефективного психологічного супроводу старшокласників до професійної спрямованості.

Практичне значення роботи полягає розробці профорієнтаційної програми психологічного супроводу старшокласників. Матеріали дослідження можуть використовувати практичні психологи, соціальні працівники закладів соціальної сфери, соціальні педагоги, педагоги загальноосвітніх шкіл, батьки під час реалізації професійної орієнтації

старшокласників з метою прогнозування і попередження можливих ускладнень при вступові до закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Матеріали й результати дослідження висвітлювалися на II-ї Всеукраїнській студентській науково-практичній онлайн конференції «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни» (Умань, 2023) та III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика психокорекції особистості» (Умань, 2023).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 2 публікаціях: «Психологічні хвилинки як засіб емоційної стабілізації здобувачів освіти» у збірнику матеріалів «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни» (2023); «Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору» у збірнику матеріалів «Теорія та практика психокорекції особистості» (2023).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг представлений на 95 сторінках, основний зміст включає 66 сторінках. Робота містить таблиці та додатки. Список використаних джерел складає 60 джерел українських та зарубіжних авторів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Професіоналізація старшокласників: психологічний аспект

Євроінтеграційний напрямок руху нашої країни безпосередньо впливає на соціально-економічні, соціально-трудова, освітні та інші процеси. Природно, що цей поступ пов'язаний з кардинальними змінами, інноваціями, реформами, тощо[2].

Професійне самовизначення молоді в сучасних умовах глобалізаційного світу не викликає сумнівів. Активність змін ринку праці доводить важливість освітньо-виховної роботи, спрямованої на засвоєння здобувачами старшої школи знань соціально-економічних та психологічних умов вірного вибору професії.

Зміни, які сьогодні відбуваються в країні та світі детермінують високі вимоги перед людьми задля досягнення успіху в будь якій професійній діяльності.

Пандемія у світі, війна в Україні, насиченість інформаційного простору, нові запити суспільства, зміна пріоритетів, економічні кризи, екологічні катастрофи – все це вимагає гнучкого мислення, ініціативності, рішучості, самовдосконалення, самоосвіти, інноваційності тощо.

Аналіз науково-психологічної та спеціальної літератури, дослідження досвіду практичної діяльності доводить, що центром профорієнтаційної роботи серед старшокласників виступає заклад освіти.

Профорієнтаційна діяльність фахівця соціономічної сфери має бути обґрунтованою, систематичною, цілеспрямованою та ефективною. Такою, яка враховує всі вимоги до сучасного фахівця, його індивідуальні можливості та особливості. Отже, можна сміливо стверджувати, що така робота повинна бути цікавою, сучасною, спрямованою на результат.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, Затвердженому спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року № 159/30/1526 визначено такі етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку:

- а) початковий (пропедевтичний) етап (1-4 класи);
- б) пізнавально-пошуковий етап (5-7 класи);
- в) базовий (визначальний) (8-9, 8-11 класи) етап [3].

Професійна орієнтація покликана забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе, як суб'єкта майбутньої професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці[1].

Головна мета профорієнтаційної діяльності у школі полягає у підготовці здобувачів до свідомого вибору професії, планування цієї роботи повинно направляти здобувачів старшої школи, перш за все на досягнення вказаної мети [18, с.32]

У наукових джерелах знаходимо : 1) «Профорієнтаційна робота – це робота з учнями щодо озброєння підлітків визначеною сукупністю знань про соціально-економічні і психофізіологічні особливості різних професій, умови правильного вибору однієї з них, інформації про канали працевлаштування, вимог до прийому на роботу і т. ін.»[8].

«Професійна орієнтація, профорієнтація – заходи, спрямовані на ознайомлення людини з її здібностями й можливостями для того, щоб запропонувати їй вибрати одну з найбільш підходящих для неї професій з врахуванням потреб виробництва» [10].

«Професійна орієнтація – це наукова дисципліна, яка допомагає людині обрати свою майбутню професію з урахуванням всіх її здібностей, потреб і бажань. Також професійна орієнтація містить технологію розвитку у людини позитивного ставлення до праці» [6].

Щодо визначення пріоритетів профорієнтаційної роботи, для нас важливою є думка М. Ткача, який зазначає, що «Розвиток професійної домінанти повинен визначати зміни структури особистості в цілому і бути одним із провідних факторів її вдосконалення» [43].

Практичний психолог має добре орієнтуватися в особливостях ринку праці, пропозиціях, які пропонують заклади вищої освіти, володіти навичками консультування і добре орієнтуватися у методах профорієнтації.

Психологічний супровід старшокласників стосовно професійної орієнтації, це один із напрямів роботи практичного психолога освітнього закладу. Адже він включає діагностику професійного самовизначення, яка спрямована на вивчення особливостей, процесів та властивостей, які характерні для психіки конкретної людини.

Нам імпонує думка І. Щербакової та Г. Стадник, які стверджують, що у психологічному супроводі необхідно розрізняти такі компоненти, як психологічний (виявлення індивідуально-психологічних властивостей особистості); психофізіологічний (виявлення та аналіз типологічних, психофізіологічних показників); медичний (вивчення стану здоров'я і схильності до захворювань); соціальний (виявлення нахилів, здібностей, професійної спрямованості, впливу сім'ї, оточення, умов життя на вибір професії) [49, с. 6].

Здійснюючи психологічний супровід старшокласників практичний психолог дотримується певних принципів профорієнтаційної діяльності:

- *принцип довготривалості* (під час застосування цього принципу фахівець намагається виявити здібності та обдарування досліджуваного, з метою встановлення його професійної придатності);
- *принцип комплексності* (полягає у комплексному та всебічному характері діагностики);
- *принцип участі різних спеціалістів* (полягає у залученні до психологічної діяльності спеціалістів різних сфер і напрямів – психологів, соціальних педагогів, представників різних професій, батьків);

- *принцип використання тренінгових методів і завдань* (полягає у встановленні професійно важливих індивідуальних якостей та властивостей особистості старшокласників).

Зміни, які відбуваються в нашій державі, висувають підвищені вимоги до мобільності і адаптивності поведінки людини, її здатності реагувати на виклики сьогодення, а також до результативності її професійної діяльності. Саме тому особливо актуальним є питання профорієнтації особистості. Адже від того, наскільки вдалим є вибір професії, значною мірою залежить ефективність праці, а, отже, успішність людини. Насамперед проблема профорієнтації стосується учнівської молоді, яка стоїть перед вибором подальшого життєвого шляху.

Чинником сучасної системи освіти і виховання, що сприяє професійному самовизначенню і реалізації здатності працювати, є дієва система професійної орієнтації учнівської молоді. Відповідно до «Концепції державної системи професійної орієнтації населення від 17.09.2008 року» нині однією з найважливіших соціальних і економічних завдань є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечить усім громадянам рівні можливості в отриманні послуг. Професійна орієнтація населення, згідно з цією Концепцією, є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення і реалізації здатності працювати, виявлення здібностей, інтересів, потенціалу та інших чинників, які впливають на вибір професії.

Професійне самовизначення, у найбільш загальному змісті, являє собою вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей; це – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві

цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення [1, с. 16].

Професійне самовизначення – багатомірний і багато ступінчастий процес, який має багато чинників, що впливають на його розвиток. Серед них можна виділити зовнішні фактори: макро- і мікросоціум та внутрішні фактори: особистісні мотиви, індивідуально-типологічні особливості, особливості ціннісно-сислової сфери, особливості «Я-концепції» (І. Кон, Ф. Райс, Г. Крайг, М. Шевандрін). Більшість фахівців з профорієнтації, таких як: О. Голомшток, М. Захаров, Є. Клімов, Є. Павлютенков, В. Сазонов, В. Сахаров, до найбільш важливих суб'єктивних умов вибору професії відносять мотиви, інтереси, схильності, здібності індивідуума до професії, яку він обирає. Саме це, на їхню думку, зумовлює готовність особистості до професійного самовизначення.

На наш погляд, психологічний аспект самовизначення професійного становлення старшокласників правомірно подати в такий спосіб:

Таблиця 1.1

Самовизначення професійного становлення старшокласників

№	Етапи самовизначення	Форми самовизначення	Способи й засоби самовизначення
1.	Потреба в самовизначенні	Самоспонування	самооцінка; самокритика.
2.	Приєм і опрацювання інформації	Самопізнання	самовипробування; самоспостереження; самозобов'язання; самодослідження; самопрогнозування.
3.	Прийняття рішення	Самопрограмування	самозобов'язання; особистий план роботи програма самовиховання.
4.	Реалізація програми самовизначення	Самоорганізація Самовплив	самопереконавання; самонаказ; самонавіювання; самопримус; самосхвалення; самозаохочування; самоосуд.
5.	Контроль	самоінформування	самоперевірка; самозвіт; самоаналіз; самооцінка.

Під час вибору професії важливу роль відіграють мотиви вибору, адже включаючись у будь-яку діяльність, людина може переслідувати різні цілі. Це знаходить свій вияв у мотивації вибору професії.

Професія – це необхідна для суспільства, обмежена (внаслідок розподілу праці) сфера застосування фізичних і духовних сил людини, що дає можливість існування і розвитку; рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є джерелом існування.

Мотив (від лат. *movere* – «приводити до руху, штовхати») має кілька змістових значень. Він може розглядатися як: 1) спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта та визначають його спрямованість; 2) предмет, що спонукає та визначає вибір спрямованості діяльності (матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості [36, с. 111].

Мотивація – спонукання до чого-небудь. Нас може хтось спонукати до певної діяльності або ми спонукаємо до неї себе самі, і тоді йдеться про самомотивацію.

В. Погрібна зазначає, що у процесі професіоналізації може змінюватися стійкість мотивів. При цьому іноді мотиви, які раніше спонукали діяльність, починають виявлятися лише за певних обставин, а не завжди, як це спостерігалось раніше. Можливі також випадки, коли мотив, який спонукав раніше декілька видів діяльності, виявляється у зміні сили як окремих мотивів, так і мотивації в цілому. Все це свідчить про динаміку мотивації.

Самомотивацію нині розглядають як частину соціального інтелекту людини. Його визначає те, настільки швидко людина адаптується в ситуації швидких перетворень, чи може виявити себе в суспільстві, настільки чутлива до змін у поведінці оточуючих.

Зміцненню професійної мотивації її розвитку й підвищенню стійкості сприяють багато чинників: систематична профорієнтаційна робота, цілеспрямоване виховання особистості, формування її спрямованості; систематична ефективна профорієнтаційна, соціально-психологічна діяльність у закладах загальної середньої освіти. І саме практичний психолог виступає організатором і координатором соціально-професійного самовизначення старшокласників. А відтак, важливим завданням практичного психолога у школі з підготовки старших здобувачів до професійного вибору постає формування світогляду, професійної орієнтації, психологічної готовності до виконання соціальної ролі дорослої та свідомої особистості.

Оскільки профорієнтаційна робота, це робота, яка не зводиться до проведення якихось заходів, перед практичним психологом стоїть постійне завдання – планування системи профорієнтаційної роботи. І тому заходи з профорієнтації старшокласників мають проводитися у системі.

Напрями діяльності практичного психолога в закладі загальної середньої освіти ми представили у вигляді таблиці.

Таблиця 1.2

Напрями профорієнтаційної діяльності практичного психолога

Напрями профорієнтаційної діяльності практичного психолога	Зміст роботи
Професійна діагностика	Визначається ступенем придатності до виконання професійної діяльності, яку вимагає певна професія.
Професійне консультування	Один із видів діяльності практичного психолога з надання допомоги в професійному самовизначенні з метою прийняття усвідомленого рішення про вибір професійного шляху з урахуванням його психологічних особливостей і можливостей, а також потреб суспільства.
Професійна орієнтація	Наукова, комплексно обґрунтована система, яка за допомогою форм, методів та засобів впливає на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення, та базується на особистих характеристиках та потребах ринку праці.

Професійне виховання	Це процес створення у школяра потреби працювати і фахово діяти за необхідності. Професійне виховання – завершальний етап системи профорієнтації здобувачів освіти.
----------------------	--

У спеціальній літературі знаходимо: «Загальновідомо, що професійне самовизначення є складовою частиною особистісного самовизначення. Його основною характеристикою є спрямованість особистості на вибір сфери професійної діяльності, саморозвиток у цій діяльності, формування активного ставлення до професійного становлення. Професійне самовизначення як процес усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності передбачає формування самооцінки власних індивідуально-психологічних якостей та їх порівняння з психологічними вимогами професії до особистості [49, с. 8].

У наукових джерелах професійне самовизначення розглядається як процес, що охоплює весь період професійної діяльності особистості – від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності.

Отже, проблема професійного самовизначення – це, насамперед, проблема особистісного і соціального розвитку суб'єкта соціальної дії. Майбутній фахівець повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пропонувані до неї і її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних задач і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах. А відтак, усі необхідні професійні знання про майбутню професійну діяльність, норми поведінки, ціннісні орієнтири, ідеали і внутрішні структури особистості формуються у процесі професіоналізації особистості [26, с. 86].

Отже, професійне самовизначення вимагає від старшокласників свідомої активності і залежить від рівня сформованості психічної саморегуляції. А практичний психолог освітнього закладу приділяє важливу

увагу психологічному аспекту в профорієнтаційній діяльності. Оскільки поняття «профорієнтаційна діяльність» охоплює цілий комплекс цілеспрямованих і систематизованих впливів на особистість з метою інформування та консультування її на правильність вибору професії.

Проблема професійного самовизначення є ключовою у взаємодії людини і суспільства та одночасно суттєвою подією у розумінні сенсу власного життя. Однак, джерела виникнення даної проблеми розмиті, що обумовлено недостатньо чітким трактуванням феномену професійного самовизначення та різними підходами до даного питання.

О. Музика [32] пояснював, що проблема самовизначення у психології вивчається тривалий час на основі різних методологічних позицій. Вчений зауважує, що самовизначення не може відбутися без усвідомлення людиною оточуючого світу і себе в ньому, без виділення життєвих цілей, завдань і планів, без життєконструювання і життєздійснення. Тобто, людина усвідомлює, якою вона є тепер і якою хоче та може бути в майбутньому, визначаючи таким чином вектор розвитку своєї особистості. Зрозуміло, що даний вибір є ціннісним, бо здійснюється на основі розуміння цінності особистісних ресурсів, які важливі для самореалізації у просторі суспільних цінностей.

Р. Мотрук пише, що ряд науковців (Л. Божович, О. Бондаренко, М. Єрмолаєва, З. Карпенко, С. Рубінштейн, Т. Титаренко) самовизначення аналізують у контексті розгортання суб'єктності, включаючи становлення відповідної структури ціннісно-сміслової сфери, яка синтезує уявлення людини про саму себе та світ і передбачає знаходження відповіді про сенс існування себе [31, с. 153].

Н. Швець, Т. Третьякова [51] стверджують, що самовизначення є складним, багатоступінчастим процесом розвитку людини і включає в себе такі елементи, як особистісне, соціальне, професійне та ін. Дані види постійно взаємодіють, передуючи іншому, або відбуваються одночасно, міняючись місцями як причина і наслідок. Зокрема, життєве самовизначення

є підґрунтям інших і розпочинається з перших хвилин як виконання людиною особистого призначення.

Л. Оліховська, проаналізувавши праці вчених, прийшла до висновку, що і в зарубіжній, і у вітчизняній науці не має єдиної теорії щодо пояснення процесу професійного самовизначення. Зарубіжні психологи професійне самовизначення трактують як тривалий і безперервний процес надання індивідуальної допомоги учням при виборі професії, що полягає у пошуку резервів особистості, її творчого потенціалу, неповторності, унікальності. У свою чергу, вітчизняні вчені пов'язують професійне самовизначення людини з її особистісним самовизначенням, самоактуалізацією, самотрансценденцією, самореалізацією у різних сферах життя, самопізнанням.

Також Л. Оліховська звертає увагу, що вітчизняні науковці підкреслюють роль професійного самовизначення у формуванні особистості. Зокрема, Г. Радчук виділяє професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості, О. Мерзлякова професійне самовизначення охарактеризовує як чинник саморозвитку старшокласників, І. Маноха аналізує даний феномен з позицій професійного потенціалу особистості, А. Нежута зауважує, що професійне самовизначення є суттєвою ознакою соціальної та психологічної зрілості особистості, її потреби в самоактуалізації й самореалізації [34].

Як зауважує А. Авер'янова, зарубіжні дослідники розв'язують проблеми, пов'язані з професійним самовизначенням, у межах теорій професійного розвитку і профорієнтації особистості, а вітчизняними дослідниками професійне самовизначення трактується або як складова особистісного новоутворення старшого шкільного віку, або як момент вибору професії, або як тривалий процес освоєння професії і самореалізації у ній. При цьому, сучасні дослідники розглядають професійне самовизначення як процес власного будівництва, тобто творчий процес, в якому людина є активним суб'єктом свого життя. Важливе місце у даному процесі займають

не тільки розуміння і вибір професійного шляху, але й побудова особистістю цього шляху [1].

Л. Федоренко, здійснивши теоретичний аналіз джерел, узагальнила, що серед психологів немає однозначного трактування поняття «професійне самовизначення» і можна виділити три основні позиції:

1) аналіз професійного самовизначення в контексті проблеми життєвого самовизначення особистості. Згідно поглядів В. Франкла, самовизначення є здатністю особистості виходити за межі самої себе й виявляти нові смисли в конкретній справі;

2) аналіз професійного самовизначення у контексті вікових закономірностей психічного та особистісного розвитку в підлітковому та юнацькому віці (Є. Головаха, Л. Божович та ін.);

3) аналіз професійного самовизначення у контексті формування людини як суб'єкта професійної діяльності та становлення самосвідомості фахівця (Е. Зеєр, Є. Клімов, Д. Сьюпер та ін.) [53].

О. Вітковська [5] вважає, що професійне самовизначення є цілісним, інтегративним процесом, в якому реалізуються важливі життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, соціального, особистісного самовизначення. Саме професійне самовизначення становить собою вибір молодою людиною свого подальшого розвитку, засобів і сфери реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища з метою реалізації моральних цінностей та своєї життєвої мети.

О. Джура пише, що можна виділити наступні моменти становлення професійного самовизначення: 1) професійне самовизначення становить собою вибіркове ставлення індивіда до світу професій і до конкретно обраної професії; 2) центром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням вимог професійної діяльності, власних особливостей і 9 можливостей, соціально-економічних умов; 3) професійне самовизначення відбувається протягом всього професійного життя: людина постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття і самостверджується в своїй

професії; 4) актуалізація професійного самовизначення особистості обумовлюється різними подіями, зокрема закінченням загальноосвітньої школи чи професійного навчального закладу, зміною місця проживання; 5) професійне самовизначення є суттєвою ознакою соціально-психологічної зрілості особистості, її потребою в самореалізації і самоактуалізації [13].

А. Боднар, Н. Макаренко [4] підкреслюють, що у психолого-педагогічному аспекті професійне становлення трактується як індивідуальний особистісний процес, основним компонентом якого є особистісний вибір. Вчені підкреслюють існування суперечностей у процесі професійного становлення, які на соціальному рівні виступають як суперечності між реальними потребами професії, життєвими планами людей та потребами суспільства у професійних кадрах, а на психологічному рівні як суперечність між потребою людини в самореалізації та потребою бути корисною суспільству.

Л. Оліховська зауважує, що Г. Радчук стверджує, що самовизначення є не лише певним актом професійного становлення, а є його важливим підґрунтям, безперервним процесом пошуку і набуття людиною смислів власної професійної діяльності, реалізації свого «Я» як професіонала, розв'язання проблемних ситуацій, які обумовлені професійною діяльністю, яка постійно змінюється й ускладнюється [34].

На думку О. Кумпан, професійне самовизначення особистості є одночасно процесом і результатом її загального професійного розвитку як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Вчена зауважує, що психологічними умовами здійснення процесу професійного самовизначення є узагальнена характеристика особистості, визначні риси характеру, темперамент, специфіка системи ціннісних орієнтацій особистості, здібності та вміння, мотивація професійного вибору, прагнення та власне бачення перспектив розвитку, а соціальними умовами – соціальні потреби, технологічний розвиток, міжнародні зв'язки [26].

Н. Сердюк, Ю. Кейдун вважають, що професійне самовизначення є важливим моментом самовизначення особистості, аналізується як безперервний процес пошуку сенсу в професійній діяльності. Слід зауважити, що обрана професія засвоюється і здійснюється, як процес чергових виборів, які є важливою життєвою подією, що обумовлює подальші кроки у процесі професійного розвитку особистості. Причому, центром професійного самовизначення є розвиток самосвідомості, ціннісно-моральний аспект, потреба в професійній компетентності [46].

К. Горішня звертає увагу, що, згідно з позицією В. Лозовецької, особистість, яка професійно самовизначилася, перестає бути об'єктом впливу з боку суспільства, державних і громадських організацій стосовно визначення своєї професійної долі, а формує себе як об'єкт самоактивності, стаючи більш відкритою до власних потреб [9].

Р. Мотрук узагальнила, що зарубіжні вчені виділили психодинамічні детермінанти професійного самовизначення: З. Фройд – підсвідома структура основних потреб, сублімація; К. Хорні - вплив соціально-культурних традицій; А. Адлер – почуття неповноцінності та прагнення до переваги; У. Мозер – незадоволені дитячі потреби та формування так званих оперотропізмів, які можуть обумовлювати певний тип професійного розвитку. При цьому, соціокультурні детермінанти професійного самовизначення виділяються в теорії Е. Роу (роль батьківських настанов) і Е. Берна (вплив життєвого сценарію) [31].

О. Джура зазначає, що завдання професійного самовизначення полягають у наступному: 1) сформуванню установки на активність особистості та пізнання себе як передумову професійного самовизначення; 2) ознайомити із професіями та правилами їх вибору, потребами ринку праці; 3) сприяти пізнанню себе та сформуванню «образ-Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; 4) сформуванню вміння зіставляти «образ-Я» з потребами ринку праці та вимогами професії до особистості, на цій основі продумувати професійний план і перевіряти його; 5) сформуванню вміння аналізувати різні

види професійної діяльності, базуючись на їхній спорідненості за психологічними ознаками та схожістю вимог до людини; 6) шляхом організації професійних проб створювати умови для з'ясування можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності; 7) розвивати професійно важливі якості; 8) сформуванню мотивацію та психологічну готовність до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність; 9) сприяти становленню загальнолюдських та загальнопрофесійних якостей [12].

Таким чином, сучасна психологічна наука володіє багатим досвідом у сфері теорії професійного самовизначення. Існування різних позицій обумовлене не тільки складністю даного феномену, а й особливостями країни та певного соціального середовища району, міста, села.

1.2. Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору

Основними факторами вибору професії є: характер; темперамент; здібності (як психологічні механізми, необхідні для успіху в певному виді діяльності); інтереси (пізнавальний, професійний, інтерес до професії, схильності); самооцінка та самопізнання особистості [49, с. 9].

Р. Вайнола зазначає, що «Компонентами профорієнтаційної роботи соціального педагога є професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація» [14].

Професійний вибір – складний, багатоплановий процес, що вимагає від людини не тільки розвитку професійних здібностей, знань, але і формування мотивів, творення власних смислів професійної діяльності, які забезпечують характер і спрямування професійної активності, досягнення людиною вищого рівня професійної майстерності, свого «акме» [41, с. 4].

Поняття самопізнання визначають як процес свідомого управління розвитком своїх особистісних якостей та здібностей. Дослідники М. Ткач та

О. Степанова наголошують, що самопізнання актуалізується під впливом певної мотивації [43].

Проблемою самопізнання особистості опікувалися філософи Сократ, Г. Лессінг, І. Кант, Гете та інші. Тобто, ми можемо сміливо стверджувати, що це питання не є новим для сучасної науки, але воно залишається таким же актуальним як і давні часи.

Г. Сковорода проголосив самопізнання універсальним засобом перебудови світу, щастям, яке доступне всім, бо природа нікого не обділила, варто лише з'ясувати, хто до чого народжений[40].

Мандрівний філософ стверджував, що людина повинна вивчати і пізнавати себе так само як і інші світи. Бо самопізнання дозволяє людині усвідомити свою самість і унікальність. У кожного з нас є свої здібності і можливості, які необхідно розвивати, щоб з'ясувати, якою працею людина хоче займатися в майбутньому.

Сучасна психологічна наука трактує самопізнання як передумову саморозвитку особистості. Науковці Г. Крайг, В. Лекторський, І. Шаповаленко, Е. Еріксон стверджують, що самопізнання виступає засобом для оволодіння власним досвідом, який дозволяє найбільш повно використовувати свої можливості в навчанні, спілкуванні, праці, заняття будь якою справою. А якщо говорити, про справу, яка приносить задоволення, то психологи стверджують, що це сприяє збереженню психічного здоров'я.

У наукових джерелах знаходимо: самопізнання особистості – складний процес вивчення індивідом самого себе, в результаті якого в його свідомості відбивається весь континуум власних властивостей і якостей.

Формування основ самосвідомості відбувається в юнацькому віці. Саме в цей період відбувається формування власного світогляду, професійного самовизначення, здатності самостійно приймати рішення.

Ступінь самопізнання характеризується адекватністю проникнення суб'єкта у свою соціально-моральну сутність, цілісністю й повнотою охоплення її багатьох проявів, стабільністю та упорядкованістю знань про

власне «Я», здібністю ефективно використовувати їх у саморегуляції, прогнозуванні та вдосконаленні своєї моральної діяльності відповідно до вимог суспільства.

Нам імпонує думка, що процес самопізнання відносять до соціально-значущих якостей особистості, які входять у підструктуру особистості. Ці якості ми представляємо у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Підструктури особистості

Підструктура спрямованості особистості	Безкорисливість, волелюбність, патріотизм, почуття обов'язку, гуманність, відданість, принциповість, моральність, справедливість
Підструктура характеру особистості	Акуратність, дисциплінованість, відповідальність, мужність, терплячість, чуйність, доброзичливість
Підструктура самопізнання особистості	Гідність, честь, інтелігентність, совісність, порядність
Підструктура спілкування	Комунікабельність, тактовність, щирість, самовладання, ввічливість, вихованість
Підструктура досвіду	Мудрість, професіоналізм, працездатність, ерудованість
Підструктура форм відображення	Розум, почуття гумору. Уважність, сила волі
Біологічно обумовлена підструктура	Добре здоров'я, активність, життєрадісність, витривалість

Передумовою створення соціально-значущих якостей особистості може виступити теорія відношень В. Мясищева. Завдання виховних інституцій, відзначав В. Мясищев, полягає в тому, щоб культивувати навкруг особистості такі відношення, які можуть утворювати суб'єктивне багатство особистості у формі її потреб, інтересів, нахилів, і саме такого змісту, в якому зацікавлене суспільство.

Розвинувши ідеї В. Мясищева, А. Бодалев підкреслює думку, що коли у людини сформовано відповідне ставлення до праці, суспільної власності, інших людей, до самого себе (характер), то така особистість здатна продуктивно взаємодіяти із соціумом, спілкуватися і не знищувати оточуючого середовища.

А відтак практичний психолог, працюючи над проблемою професійного самовизначення старшокласників, повинен донести їм, що вибір професії – справа відповідальна. У світлі сучасних тенденцій формування відповідальної особистості соціальна відповідальність за власні дії і вчинки належить до тих категорій, які удосконалюються, змінюються в міру розвитку суспільства. Тому практичний психолог, у функціональні обов'язки якого входить питання профорієнтаційної роботи в закладі освіти, повинен шукати нові, відповідні сучасним вимогам, науково обґрунтовані підходи до процесу формування професійного вибору старшокласників.

Відповідальність як особистісна якість розглядається у дослідженнях І. Бека. В основі цієї якості – усвідомлений індивідом загальнозначущий обов'язок, повинність у вчинку, визнання людиною причетності до соціуму, її власні переконання та моральні принципи. Відповідальність є особливим мотивом людських вчинків, який відрізняється від усіх інших лише йому властивою рисою ідеальності. І саме наявність цієї риси у діяльності особистості сприяє її моральному розвитку і не перетворює відповідальність у засіб, за допомогою якого особистість прагне досягнути 20 корисної для неї мети. Таким чином, моральна рефлексія передбачає здатність індивіда осмислити свої прагнення передбачити результати вчинків з урахуванням власних поглядів та поглядів інших людей, здатність до погодження цілей поведінки із засобами їх досягнення [5].

Отже, професійне становлення в освітньому закладі буде успішним лише у тому випадку, якщо профорієнтаційна діяльність педагогічного колективу спиратиметься на потреби здобувачів освіти та цілеспрямовано буде виховувати і викликати ці потреби.

1.3. Принципи та критерії формування соціально-активної та професійно-зорієнтованої особистості

На сучасному етапі одним із найважливіших завдань, що вирішує система освіти є доцільне застосування людського потенціалу, підготовка

кадрів для різноманітних галузей суспільства. Адже від їх ефективного вирішення буде залежати, чи знайде Україна вихід із скрутного соціально-економічного становища, в якому опинилася унаслідок воєнної агресії росії. Сьогодні потреба у розв'язанні нагальних проблем виживання суспільства спричинила вагомий попит на висококваліфікованих фахівців у різних сферах життєдіяльності. А відтак, в освітньому закладі надзвичайно важливо якомога раніше, починати займатися питаннями профорієнтаційної спрямованості здобувачів освіти і старшокласників зокрема.

У своїй професійній діяльності практичний психолог сучасного освітнього закладу працює над створенням такої освітньої моделі, яка здатна забезпечити формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості. А освітня модель буде мати успіх тільки в тому разі, коли буде викликати зацікавлення, інтерес. Адже інтерес – це одна з форм прояву спрямованості особистості, що забарвлена позитивною емоцією та пов'язана з проявом пізнавальних потреб.

На сьогоднішній день практичний психолог в своїй роботі використовує чотири основних підходи у проведенні профорієнтаційної діяльності:

- комунікаційно-інформаційний;
- консультативно-діагностичний;
- розвивальний;
- активізаційний [1, с. 3]

Нам імпонує позиція С. Булавенко [8, с. 36], який наголошує, що формування соціально-активної та професійно зорієнтованої особистості ґрунтується на таких *принципах*:

- *демократизація* – розвиток педагогіки співтворчості та співробітництва, введення ефективної та дієвої форми самоврядування;
- *виховання здорової людини* через забезпечення фізичного, психічного і соціального благополуччя кожного здобувача освіти;

- *застосування інноваційних підходів у плануванні та реалізації заходів щодо формування соціально активної, творчої та професійно орієнтованої особистості;*
- *логічна, системна взаємодія та продуктивна співпраця всіх структурних підрозділів навчально-виховного процесу;*
- *індивідуалізація та диференціація навчально-виховного процесу мають сприяти стимулюванню здібностей кожного здобувача, розвитку його особистості з урахуванням професійних інтересів;*
- *компетентнісний підхід передбачає включення здобувачів освіти в активну суспільно корисну діяльність для вирішення завдань соціально активної особистості;*
- *безперервність, послідовність, систематичність та системність проведення діагностичної роботи з метою виявлення нахилів до майбутньої професійної діяльності;*
- *забезпечення рівних можливостей усіх здобувачів освіти в реалізації права на вільний вибір виду майбутньої професійної діяльності;*
- *інтегративність – єдність вимог і педагогічного впливу на вихованців;*
- *гуманізація – передбачає надання найвищого пріоритету в освітньому процесі особистості вихованців, особистісно-орієнтованій спрямованості й всебічному розвитку;*
- *співтворчість та співпраця – спільна активна діяльність практичного психолога й здобувачів вищої освіти, спрямована на здобуття знань щодо вибору майбутньої професії і набуття соціального досвіду;*
- *оптимізація освітнього процесу через отримання найбільшого ефекту за найменших психофізичних затрат;*
- *самостійність здобувачів освіти шляхом реформування учнівського самоврядування [13].*

Сучасний освітній заклад як середовище, в якому відбувається формування соціально активної і професійно зорієнтованої особистості у своїй діяльності керується такими критеріями:

- високий рівень професійної майстерності усіх спеціалістів закладу;
- налагодження конструктивної взаємодії усіх учасників освітнього процесу;
- гармонізація відносин;
- наповненість освітнього середовища кадровими, матеріальними, інформаційними та освітніми ресурсами для формування соціально активної професійно зорієнтованої особистості;
- соціальна активність та мобільність освітнього середовища;
- здатність до еволюційних змін;
- соціально орієнтований, творчий потенціал закладу;
- усвідомлений процес особистісного вибору і розвитку в освітньому середовищі на професійну зорієнтованість.

Спираючись на наукові розвідки визначних педагогів і психологів сучасності ми розробили перелік умінь особистості, які варто розвивати в закладі освіти з метою успішного професійного самовизначення старшокласників.

Таблиця 1.4

Перелік умінь особистості, які варто розвивати в закладі освіти з метою успішного професійного самовизначення старшокласників

Комплексні уміння особистості щодо професійної діяльності	Складові уміння особистості
Уміння, пов'язані з розвитком інтересу до майбутньої професії	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз власних інтересів; - визначення нових ідей; - відстоювання власних інтересів.
Уміння обирати види професійної діяльності, що буде приносити користь особистості	<ul style="list-style-type: none"> - обрання корисного виду діяльності; - обґрунтований вибір виду професійної діяльності; - шляхи та способи виконання на практиці запланованої діяльності.
Уміння здійснювати діяльність на практиці	<ul style="list-style-type: none"> - формулювання мети діяльності; - планування практичних дій;

	- знаходження переваг та недоліків у власній професійній діяльності.
Уміння оцінити особистісний рівень якості професійної діяльності	- розуміння власного інтелектуального зростання у професійній діяльності; - оцінка корисного впливу діяльності на особистісне зростання.
Уміння встановити суспільно корисну цінність своєї професійної діяльності	- усвідомлення суспільного значення практичної діяльності; - оцінка професійної діяльності та її користь для суспільства.

Проводячи профорієнтаційну діяльність вважаємо за необхідне докладніше запинитися на дефініціях «компетентність», «компетенція» і «професійна компетентність».

Слід наголосити, що у підготовці високо кваліфікованих фахівців компетентнісний підхід є основоположним, оскільки передбачає формування у майбутніх фахівців соціально-психологічної сфери професійної компетентності.

Реалізацію цього підходу супроводжують новітні освітні технології навчання, уміння самостійно застосовувати практичні знання та рефлексія здобувачів.

У науковій літературі читаємо: «Компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання» [10].

Словник професійної освіти визначає компетенцію як: «...сукупність взаємопов'язаних якостей людини (знання, уміння, навички), необхідні для здійснення ефективної діяльності в певній галузі...» [21].

Стосовно дефініції «професійна компетентність» слід зазначити, що станом на сьогодні вона є надзвичайно актуальною, оскільки висвітлюється в психолого-педагогічних наробках сучасних дослідників, які розглядають закономірності становлення професіоналізму, професійно значущих якостей особистості та психології особистості.

Нам імпонує визначення О. Вітківської, яка зазначає, що : «Професійна компетентність – особистісні можливості спеціаліста, які дають йому змогу діяти конструктивно в рамках певної професійної компетенції» [14]

Отже, ефективність організації роботи практичного психолога з формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості залежить від принципів та критеріїв, яким у своїй професійній діяльності послуговується фахівець соціально-психологічної сфери.

Практичному психологу слід постійно вдосконалювати та активізувати роботу зі створення профорієнтаційних виховних технологій задля озброєння старшокласників знаннями, уміннями і навичками, які допоможуть підростаючій особистості відповідати вимогам сьогодення у контексті компетентнісного підходу.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СТАРШОКЛАСНИКІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ

2.1. Організація та методи дослідження готовності до вибору професії

У професійній діяльності практичного психолога психологічний супровід постає як виховна система, зміст, засоби та форми якої спрямовані на орієнтацію здобувачів у професійному самовизначенні.

Сучасна профорієнтація – це комплексна, науково обґрунтована система, яка включає методи і засоби, спрямовані допомогти особистості старшокласника свідомо обрати професійний шлях.

Актуальність психологічного супроводу старшокласників щодо професійного самовизначення не викликає сумнівів, оскільки динамічність змін на ринку праці доводить, що робота практичного психолога, яка спрямована на засвоєння здобувачами знань про соціально-економічні та психофізіологічні умови вибору професії потребує системності та систематичності.

Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на базі Буцького ліцею Буцької селищної ради Черкаської області та на базі Центру психологічного діагностування та тренінгових технологій «Інсайт». Основну вибірку склали 40 здобувачів освіти (сільської місцевості) та 20 здобувачів освіти (міського населення).

Відповідно до теми нашого дослідження нами був використаний комплекс діагностичних методик для визначення рівня сформованості професійного вибору старшокласників.

Анкетування для визначення сформованості уявлення про світ професій та самовизначення особистості мало на меті установити рівень готовності професійного самовизначення старшокласників. Готовність до

професійного самовизначення є багатограним соціально-психологічним явищем, що складається з декількох компонентів. За допомогою анкети ми виокремили такі компоненти: стійкий професійний інтерес, ступінь достовірності інформації про майбутню професійну діяльність, ступінь привабливості майбутньої діяльності, особиста самооцінка своєї відповідності професії, потреба в отриманні професії, ступінь упевненості в оволодінні професією.

Для вивчення професійних інтересів та професійних нахилів старшокласників використовується «Карта інтересів» Б. О. Федоришина. На основі отриманих кількісних (плюсів і мінусів) даних зробили висновок про те, наскільки старшокласник проявляє інтерес до певних сфер трудової діяльності та рівень оволодіння ними. Також визначали ті сфери, до яких здобувач має негативне емоційне ставлення. За результатами такого дослідження зроблено висновок про рівень розвитку професійних інтересів та бажаних сфер діяльності [36].

Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. О. Клімова. Методика призначена для відбору на різноманітні типи професії відповідно до класифікацій типів професій Є. О. Клімова. Респонденту запропоновано 20 пар видів діяльності, необхідно обрати в кожній парі один вид і у відповідній клітинці аркуша відповідей поставити знак «+». Лист зроблений так, щоб можна було підрахувати число знаків «+» у кожній із п'яти колонок, кожна з яких відповідає певному типу професії. Той тип професій, який отримав максимальну кількість знаків «+», є кращим для старшокласника [11].

«Тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості». Методика Дж. Голланда визначає ступінь зв'язку особистості із сферою професійної діяльності, до якої є природні нахили. Існує шість типів професійного середовища: реалістичне, інтелектуальне, соціальне, конвенційне, підприємницьке, артистичне. Сутність методики Дж. Голланда полягає в тому, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею і

т.д. залежить насамперед від відповідності типу особистості типам професійного середовища [36].

Для кращого розуміння наводимо опис типів особистості:

- Реалістичний (Р). До нього належать люди з орієнтацією на сучасне (краще синиця в руках, ніж журавель у небі). Це чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний тип. Його представники займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням: речами, інструкціями, тваринами, машинами. Охоче обирають професії механіка, електрика, інженера, агронома, садівника, водія і т. п. Їх відрізняє, з одного боку, здатність до засвоєння точних знань, соціальних умінь, а з іншого – обмеженість у спілкуванні. При цьому рівень розвитку психомоторних якостей переважає в них над усіма іншими властивостями.

- Інтелектуальний (І). Люди, які належать до цього типу, більше орієнтовані на творчі – теоретичні й в деякій мірі – естетичні цінності, розумову працю. Роздумам над проблемою вони надають перевагу заняттям з реалізації пов'язаних з нею рішень. Їх відрізняють такі якості, як допитливість, аналітичність, раціональність, незалежність, пунктуальність, методичність і точність, у них добре розвинуте абстрактне мислення. Вони, як правило, переважно замкнуті й не можуть бути лідерами. Надають перевагу науковим професіям (ботанік, астроном, фізик, математик і т.п.). Відзначаються дуже високим рівнем розвитку як вербальних, так і природньо-математичних здібностей.

- Соціальний (С). Люди, які належать до цього типу, найчастіше ставлять перед собою такі цілі та завдання, які дають можливість установити тісний контакт із навколишнім суспільним середовищем. Риси їх характеру: соціальність, гуманність, жіночність, прагнення навчати і виховувати. Вони активні, незалежні, хоча і здатні пристосовуватися. Насолоджуються діяльністю, пов'язаною з наданням допомоги іншим людям. Серед занять надають перевагу навчанню і лікуванню, вибираючи такі професії, як лікар, учитель, психолог, декоратор, бармен. Вони не люблять працювати з

інструментами та машинами; відрізняються добре розвинутими вербальними здібностями, а математичні, як правило, слабо розвинуті; яскраво проявляють організаторські та комунікативні вміння; при розв'язанні проблем в основному спираються на емоції, почуття та вміння спілкуватися.

- Конвенційний (К). До нього належать люди, орієнтовані на цілі, завдання і цінності, які виходять із звичаїв і загальноприйнятого традиційного стану суспільства. Їх підхід до проблем, що виникають, стереотипний і конкретно-практичний. Людину цього типу відзначають ригідність, консерватизм і залежність. Вона надає перевагу професіям, пов'язаних із розрахунками і маніпулюванням числами, символами, їх простим відтворенням, тобто канцелярській діяльності, наприклад машинопису, бухгалтерії, економіці. Хоча в цього типу людей краще розвинуті математичні здібності, вони володіють і непоганими навичками спілкування, але уникають артистичної діяльності. Їм не властива спонтанність і оригінальність мислення, рішення залежать від тих, хто поряд. Вони погані організатори і керівники.

- Підприємливий (П). Людина цього типу обирає цілі, цінності та завдання, які дозволяють їй виявляти ентузіазм, імпульсивність, домінантність, енергію, реалізувати любов до пригод. Надає перевагу неясним вербальним завданням, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою; таким професіям, де можуть задовольнити свої потреби в домінантності й визнанні, наприклад, завідувача, директора, телерепортера, товарознавця, судді, дипломата, журналіста. Уникають монотонної діяльності, не люблять ручної праці. Загальні інтелектуальні здібності в цих людей посередні, а от вербальні дещо вище середнього рівня. Вони посидючі, але в них погано розвинута концентрація уваги, вони не здатні до наукової діяльності.

- Артистичний (А). До цього типу належать люди, які відсторонюються від чітких конкретних проблем і видів діяльності. Уже в молодості вони мають високий життєвий ідеал. Вони вирізняються акцентуванням власного

«Я», складним поглядом на життя, незалежністю рішень. Це жіночий, несоціальний, оригінальний тип. Надає перевагу заняттям творчого характеру – музиціюванню, живопису, літературній творчості, фотографії та ін. Для нього характерні виключені здібності сприйняття та моторики. Вербальні здібності переважають над математичними. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та уяву. Характеризується розкріпаченістю, експресією, оригінальністю, але йому бракує старанності.

Методика «Готовність учнів до вибору професії» В. Б. Успенського [27]. Опитувальник спрямований на визначення готовності старшокласників до вибору професійної діяльності. Опитувальник має 24 твердження, які відображають готовність респондентів до вибору професійної діяльності. Здобувач пропонується прочитати твердження опитувальника і висловити свою згоду або незгоду з ними, відповідаючи «так» чи «ні». Під час обробки результатів відповідно до ключа опитувальника необхідно підрахувати окремо суми відповідей «так» і «ні». Отримані суми складають і визначають рівень готовності старшокласників до вибору професії за такою шкалою: 0–6 балів – неготовність; 7–12 балів – низька готовність; 13–18 балів – середня готовність; 19–24 балів – висока готовність.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження за допомогою підбраного комплексу діагностичних процедур мало на меті вирішення дослідницького завдання – дослідити рівень сформованості професійного вибору старшокласників.

Ми провели анкетування для визначення сформованості уявлення про світ професій та самовизначення особистості серед 40 здобувачів освіти (сільської місцевості) та 20 здобувачів освіти (міського населення) (Додаток А). Результати анкетування засвідчили таке:

Перше запитання цієї анкети мало на меті виявити соціальний вибір старшокласниками, стан визначення плану дій після закінчення школи (обрання закладу вищої освіти або ж закладу професійно-технічної освіти, армії чи роботи). Первинність цього питання в анкеті зумовлена особливостями соціальної поведінки молоді у сфері освіти, які відіграють важливу роль саме у вирішенні питань нерівності, соціальної мобільності через реалізацію функцій інститутом освіти. Дослідники зазначають, що існують протиріччя між рівними правами на отримання освіти і диференціацією в реалізації цих прав молоддю із різних соціальних груп. Крім цього, дослідження соціальної поведінки молоді у сфері освіти є актуальним у зв'язку з формуванням ринку праці, зокрема проблемами працевлаштування молоді. Варіанти соціального вибору старшокласників після закінчення школи, отримані під час дослідження представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Варіанти соціального вибору старшокласників
після закінчення школи**

№	Здобувачі старших класів	Заклади вищої освіти	Заклади професійно-технічної освіти	Армія	Робота (не планую здобувати освіти)
1.	м. Умань (N – 20)	10 (50 %)	2 (10 %)	1 (5 %)	7 (35 %)
2.	Уманський район (N – 40)	17 (42,5 %)	7 (17,5 %)	1 (2,5 %)	15 (37,5 %)

Як видно з табл. 2.1, загалом переважна більшість випускників надають перевагу продовженню здобуття освіти в ЗВО, менше – в закладах професійно-технічної освіти, оскільки знайти роботу без кваліфікації або дуже важко, або практично неможливо. Дані, представлені в таблиці, демонструють значні відмінності в професійних намірах здобувачів старших класів міських шкіл та шкіл району. Міські випускники надають перевагу навчанню в ЗВО. Старшокласники району переважно орієнтовані на

отримання вищої освіти, але питома вага цього вибору в загальній кількості вибору інших варіантів навчання значно нижча, ніж випускників шкіл. Спостережено закономірність: кількість обраних закладів професійно-технічної освіти у відсотковому співвідношенні значно вища серед старшокласників районних шкіл.

У проведеному анкетуванні фактори, які впливають на вибір професії, було виявлено за допомогою запитання «Хто (що) може вплинути на остаточний вибір Вами професії?». Отримані дані проілюстровано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Фактори впливу на вибір старшокласників майбутньої професії

Фактори впливу	м. Умань, % (N – 20)	Уманський район, % (N – 40)
Батьки (родина)	3 (15 %)	10 (25 %)
Стан здоров'я	1 (5 %)	-
Засоби масової інформації (ЗМІ)	-	-
Учителі	1 (5 %)	-
Матеріальне становище сім'ї	2 (10 %)	6 (15 %)
Друзі	-	-
Престижність професії	5 (25 %)	8 (20 %)
Родинна професія	1 (5 %)	-
Непередбачувані обставини	-	-
Власна думка	7 (35 %)	16 (40 %)

Зазначимо, що під час вибіркового неформального інтерв'ю за результатами анкетування встановлено: вплив окреслених в анкеті факторів на прийняття рішення про вибір професії поширюється і на вибір освітньої траєкторії, а також на формування професійних намірів.

Дані, представлені в таблиці 2.2, засвідчують, що найбільш значущими під час формування професійних намірів старшокласників є:

- власна думка – 35 % (міська місцевість), 40 % (районна місцевість);
- престижність професії – 25 % (міська місцевість), 20 % (районна місцевість);

- батьки (родина) – 15 % (міська місцевість), 25 % (районна місцевість).

Зауважимо, що вплив на професійні наміри старшокласників міських шкіл та району фактора «Батьки (родина)» вибір освітньої траєкторії міських старшокласників та району різний.

Отже, припустимо, що батьки, обговорюючи з дітьми їх життєві і професійні плани, орієнтують їх на реально досяжні, з точки зору матеріальних та інших можливостей сім'ї, варіанти отримання освіти. Орієнтація на престижність професії, усупереч припущенням, не знижує попиту на заклади професійно-технічної освіти, особливо серед випускників району. Ми отримали приблизно однаковий показник впливу цього фактора на формування професійних намірів міських старшокласників та району (25 % та 20 %), але він все-таки по-різному пов'язаний з вибором рівня закладу освіти.

У середовищі міських випускників цей фактор визначає наміри отримати престижну професію в закладі вищої освіти, що для випускників районних шкіл це реалізувати досить важко через ряд вищезазначених причин, але частина випускників районних шкіл від такого наміру не відмовляються. Вони обирають більш доступний спосіб реалізації цього наміру: шляхом навчання в закладах професійно-технічної освіти. Важливим є те, що через сформовані соціально-економічні умови в Україні, потреби в кадрах сільського господарства, цілком можуть бути задоволені фахівцями із професійною освітою.

Отже, соціальна функція закладів професійно-технічної освіти має позитивне спрямування. Опосередковано про це засвідчують результати впливу фактора «Родинна професія» на формування професійних намірів: лише 5 % міських старшокласників визнають значущість цього фактора під час вибору професії й освітньої траєкторії. Для випускників районних шкіл значущість цього фактора нульова.

Найчастіше старшокласники обґрунтовують свій професійний вибір саме орієнтацією на затребуваність майбутньої професії на ринку праці:

міська місцевість – 18 (90 %), районна місцевість – 30 (75 %) респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібна Ваша майбутня професія на ринку праці?» відповіли ствердно. До групи затребуваних професій старшокласники міських шкіл відносять професії економіста, юриста, менеджера, фінансиста, ІТ-програміста, журналіста, психолога, соціального працівника, а от старшокласники району відзначають робітничі професії (робочі у сфері будівництва, водії, продавці, перукарі), педагогічні професії (вихователі, учителі) та професії, пов'язані з аграрним виробництвом.

Під час уточнюючої бесіди ми встановили, що багато старшокласників у такому виборі керуються тим, чи є ці професії сьогодні популярними, престижними й досить прибутковими.

На наш погляд, під час вибору професії необхідно враховувати не лише ситуацію, яка склалася, але й стратегічні перспективи розвитку країни, економічного становища її в цілому та окремих галузей господарства. Відзначимо, що старшокласники усвідомлюють необхідність урахування перспектив розвитку ринку праці, оскільки на запитання «Яку конкретну допомогу Ви б хотіли отримати від профконсультанта?» зазначали таке: «...де саме може бути затребувана професія», «місце роботи після закінчення закладу вищої освіти», «чи потрібна буде професія на ринку праці після закінчення закладу вищої освіти», «дізнатися більше інформації про професії і, зокрема потрібної в майбутньому», «прогнозування перспектив роботи в конкретній професії через 5-10 років».

Ми вбачаємо за необхідність уведення в школах посади кар'єрних радників, які допомагали б учням усвідомлювати свої сильні особистісні якості, самостійно визначати наявні конкурентні переваги (здібності, навички тощо), складати індивідуальний план вступу до закладу освіти після закінчення школи; консультували б із розроблення довгострокового плану професійного зростання, мотивували б задля досягнення визначених цілей, навчати долати соціально-психологічні труднощі, спонукали б проявляти активну громадянську відповідальну позицію.

Крім визначених переваг у виборі конкретної спеціальності, проведене анкетування дозволило встановити найбільш уподобані сфери діяльності для всієї вибірки (старшокласників міста та району). До них віднесено: право, менеджмент, філологія, комп'ютерні науки, середня освіта.

Проаналізувавши відповіді старшокласників («Анкети випускника»), звернули увагу на запити старшокласників про допомогу під час вибору професії. Із вибором професії визначилися серед старшокласників міських шкіл – 11 (55 %), району – 17 (42,5 %) здобувачів. Усі інші знаходяться у процесі вибору. Актуальною проблемою професійного самовизначення старшокласників зараз є ситуація відсутності професійного вибору (прийняття остаточного рішення відкладається на невизначений термін). Причини, які зумовлюють відсутність професійного вибору, зазначено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Причини відсутності професійного вибору старшокласників

Причини відсутнього професійного вибору	м. Умань, % (N – 20)	Уманський район, % (N – 40)
Не замислювався про це	1 (5 %)	2 (5 %)
Не знаю, як обрати професію	2 (10 %)	5 (12,5 %)
Погано знаю свої можливості	3 (15 %)	6 (15 %)
Надіюся на випадок	1 (5 %)	2 (5 %)
Мало знаю інформації про світ професій	12 (60 %)	20 (44 %)
Інші причини	1 (5 %)	5 (12,5 %)

Доповнюють ці результати побажання старшокласників про конкретну допомогу профконсультанта (41,6 % респондентів зазначили, що допомога їм необхідна): «якомога більше дізнатися про професії, які цікавлять», «як підготуватися до вступу, які предмети поглиблено вивчати», «дізнатися про переваги і недоліки професій», «дізнатися інформацію про вимоги

конкретних закладів освіти, до абітурієнтів». Дані свідчать про необхідність, на наш погляд, оптимізації процесу управління соціально-професійним самовизначенням старшокласників у зв'язку з окресленими протиріччями між гарною розробкою вимог до свідомого вибору професії в теорії профорієнтації і відсутньої реальної свідомості вибору і сформованих професійних намірів на практиці.

Згідно з дослідженнями О. Є. Голомштока, «свідомий вибір характеризується тим, що позиція самої особистості в цьому питанні узгоджується з цілями і завданнями суспільства в певний період його розвитку, а також узгоджується з особистими даними. Людина при цьому повинна брати до уваги потреби суспільства, зокрема кадрів різного профілю, свої можливості, зумовлені станом здоров'я, рівнем підготовки, особливостями психічного розвитку. Це передбачає досягнення певного рівня сформованості особистості, зокрема наявність певних знань, досвіду, установок, уміння об'єктивно і правильно оцінювати умови прийняття рішення про вибір професії і відповідну інформацію, яка надходить, про виховання в собі якостей, необхідних спеціалісту відповідної галузі праці [44].

Для вивчення професійних інтересів та професійних нахилів старшокласників нами на констатувальному етапі використано лише методику «Карта інтересів» (методика Б. О. Федоришина) (Додаток Б). За результатами її проведення отримати такі показники:

- інтерес до права проявили 26 здобувачів (65%);
- інтерес до журналістики, сфери обслуговування, громадської діяльності 23 здобувачів (57,5 %);
- інтерес до мистецтва, астрономії – 18 (45 %);
- інтерес до лісового господарства та педагогіки – 9 (22,5 %).

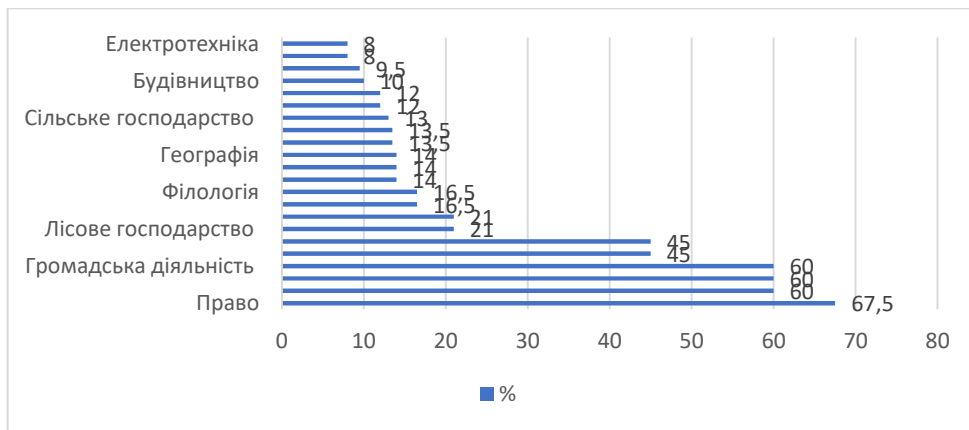

Рис. 2.1. Професійні інтереси та професійні нахили старшокласників

За широтою інтересів старшокласників домінує прояв від 4 до 6 сфер діяльності 25 (62,5 %), що свідчить: у старшокласників немає чіткої професійної орієнтації, вибір профілю навчання і майбутньої професії часто є випадковим.

Серед сфер діяльності, до яких старшокласники не проявляють зацікавлення, переважають: хімія, математика, медицина, електротехніка, фізика, сільське господарство, будівництво.

Для дослідження навчально-пізнавальних та професійних інтересів старшокласників на констатувальному етапі було використано лише «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. О. Клімова (Додаток В). Проведене опитування показало, що серед старшокласників переважає тип «людина-художній образ» 12 (30 %); тип «людина-людина» характерний для 7 (17,5 %) старшокласників; тип «людина-техніка» – 5 (12,5 %) респондентів; тип «людина-знакова система» – 2 (5 %) респондентів; тип «людина-природа» – 2 (5 %) респондентів.

У 5 (12,5 %) старшокласників слабо виражені інтереси до всіх 5 типів професій, представлених в опитувальнику; 6 (15 %) респондентів мають порівняння до 2 типів професій; 2 (5 %) респондентів – до 3 типів професій.

Для визначення професійних типів особистості ми використали лише на констатувальному етапі методу Дж. Голланда (Додаток Г). Результати дослідження показують, що старшокласники за професійними типами

особистості розподілилися так: реалістичний – 4 (10 %), інтелектуальний – 5 (12,5 %), соціальний – 7 (17,5 %), конвенційний – 4 (10 %), підприємливий – 11 (27,5 %), артистичний тип – 9 (22,5 %).

Для визначення рівня сформованості готовності старшокласників до вибору професії ми використали методику «Готовність учнів до вибору професії» В. Б. Успенського (Додаток Д). Результати засвідчили таке: 15 (37,5 %) мають низький, 17 (42,5 %) – середній, 8 (20 %) – високий рівні.

Аналіз результатів проведеного експерименту спонукає до таких висновків: старшокласники мають нечіткі уявлення про майбутню професійну діяльність, професію обирають або через престижність її чи закладу освіти, або дослухаються до порад батьків та друзів.

Зауважимо, що 15 (37,5 %) старшокласників не мають уявлення про світ професій, не задумувалися про свою майбутню професійну діяльність і не готові до вибору професії.

2.3. Розробка профорієнтаційної програми психологічного супроводу старшокласників

Перша серйозна проблема, з якою стикаються старшокласники, – це вибір майбутньої професії. Питання «Ким я буду?» ставить собі кожен юнак. Ранній юнацький вік – це нелегкий перехідний етап у житті кожної людини. Він пов'язаний, перш за все, із складнощами росту – з пошуком свого місця у житті, реалізацією інтелектуального, особистісного, творчого потенціалу. І тут головне – не розгубитися, зорієнтуватися та зробити вибір, що сприяє інтересам, здібностям, можливостям, ціннісним установкам і, нарешті, вимогам, які представляють професії до особистості кандидата. Правильно зроблений вибір – це початок шляху до успіху, самореалізації, психологічного та матеріального благополуччя у майбутньому.

Специфіка психологічного супроводу вибору професії старшокласниками заключається у розширенні уявлень про світ праці,

розвитку особистісного професійного плану, формуванні готовності до обґрунтованого й усвідомленому виборі спеціальності. Розроблена нами програма покликана допомогти старшокласникам у складний період та спрямована на активізацію професійного та особистісного самовизначення. Це одна із нетрадиційних форм активної роботи, що враховує специфіку віку.

Мета програми:

- створення умов для побудови особистої професійної перспективи;
- надати ефективну психолого-педагогічну підтримку старшокласників;
- допомогти юнакам визначити свої життєві плани та відповідно вибудувати з ними алгоритм дій.

Завдання програми:

- 1) розвиток компетенцій планування свого трудового шляху та успішного просування в реалізації сформованого плану;
- 2) розвиток професійно важливих якостей та компетентностей, мотивів саморозвитку, особистісного росту;
- 3) формування готовності до нових форм організації праці в умовах ринкових відносин та конкуренції кадрів;
- 4) розвиток уміння співвідносити свої інтереси з вимогами трудової діяльності;
- 5) забезпечення старшокласників засобами самопізнання, розвитку навичок та вмінь по цілепокладанню та плануванню.

Учасники програми: старшокласники з низьким рівнем готовності до вибору професії.

Розроблена нами програма складається із десяти занять терміном до 4-6 тижнів, які рекомендується проводити один-два рази на тиждень. Пропонуються наступні методи психологічного впливу для розв'язання поставлених задач: індивідуальні вправи, ігри-комунікації, візуалізація, техніка релаксації та етюди. Для реалізації розробленої програми повинна

бути тісна співпраця психолога, соціального педагога, вчителів, педагога-організатора, які будуть залучатися до проведення різнопланових занять для підвищення рівня професійного самовизначення старшокласників.

Структура програми:

1) підготовчий блок – привітання, включає в себе набір вправ, що сприяють активізації учасників групи, створенню благодатної атмосфери;

2) основний блок включає в себе бесіди, ігри, вправи, що допомагають зрозуміти та засвоїти головну тему та мету заняття;

3) заключний блок – зворотний зв'язок (рефлексія) передбачає обмін своїми почуттями та враженнями.

Таблиця 2.4

Тематичне планування програми тренінгових занять щодо підвищення ефективності професійного самовизначення старшокласників

Етап/мета	Основний зміст	Очікувані результати
<p>Підготовчий етап. Мета – познайомити учасників групи, формувати довірливі стосунки у групі, згуртувати групу</p>	<p>Заняття №1 Привітання 1. Вправа «Імя та жест» Мета: познайомити учасників один з одним та ведучим; створення атмосфери психологічного комфорту у групі. 2. Вправа «Очікування – побоювання» Мета: актуалізація потреб й очікувань учасників; створення умов для формулювання власних цілей та попередніх установок. 3. Вправа «Молекули» Мета: зниження емоційної скутості учнів. 4. Вправа «Ураган» Мета: створення умов для згуртування групи.</p>	<p>Згуртована тренінгова робота довірливими стосунками всередині групи</p>

	<p>5. Вправа «Жива анкета».</p> <p>Мета: формулювання висновків.</p> <p>Ритуал прощання.</p>	
<p>Мета – створити умови для ефективного проведення занять</p>	<p>Заняття №2</p> <p>Привітання</p> <p>1. Ігрова вправа «У дитинстві я хотів (ла) бути...»</p> <p>2. Вправа «Квадрат»</p> <p>Мета: зняття емоційної скрутості учасників, згуртування учасників групи; підтримка групової єдності.</p> <p>3. Вправа «Хто я»</p> <p>Мета: формування в учасників установки на саморозвиток у рамках занять по професійному визначенні.</p> <p>4. Вправа «Успіх – це...»</p> <p>Мета: отримання необхідної інформації про професійні наміри здобувачів.</p> <p>Домашнє завдання – знайти та розповісти про будь-яку нову спеціальність (професію) та презентувати у формі презентації.</p> <p>Ритуал прощання.</p>	<p>Позитивне налаштування на роботу; мотивація до діяльності, згуртування колективу</p>
<p>Основний етап.</p> <p>Мета – сформулювати теоретичні уявлення та поняття, пов'язані зі світом професій; активізувати розумову діяльність</p>	<p>Заняття №3</p> <p>Привітання.</p> <p>1. Ігрова вправа «Назви професію»</p> <p>Мета: формування теоретичних уявлень та понять, пов'язаних із професією.</p> <p>2. Гра «Крокодил»</p> <p>Мета: активізація</p>	<p>Допомога здобувачам розібратися із різноманітністю професій; знайомство здобувачів із новими професіями; сформована мотивація до активного вивчення</p>

		розумової діяльності. 3. Вправа «Людина-професія» Мета: вивчення взаємозв'язку рис характеру із професіями. Перевірка домашнього завдання. Обговорення. Ритуал прощання	професій
Мета – виявити професійні інтереси здобувачів		Заняття №4 Привітання. 1. Опитування за методикою Є. Клімова «Диференційно-діагностичний опитувальник». 2. Індивідуальна творча діяльність. Вправа «Намалюй себе в майбутньому». Мета: підтримка атмосфери творчого пошуку. 3. Вправа «Ланцюжок професій». Мета: ознайомлення із новими професіями. 4. Вправа «Моє професійне кредо». Мета: формування установки на необхідність професійного самовизначення. Рефлексивне коло. Ритуал прощання.	Знайомство з класифікацією професій Є. Клімова, розвиток уявлень про предмет та цілі праці, активізація прагнення до самопізнання
Мета – усвідомити особистісні ресурси для вирішення проблем та визначити тимчасову перспективу		Заняття №5 Привітання. 1. Розминка «Асоціації до майбутнього». Мета: підтримка атмосфери творчого пошуку.	Визначення власних очікувань та уявлень про майбутнє, отримання досвіду індивідуального та спільного долаття труднощів

	<p>2. Гра «Смуга перешкод» Мета: відпрацювання навичок подолання труднощів на шляху досягнення мети.</p> <p>3. Вправа «Валіза в дорогу». Мета: вивчення учасниками власних схильностей.</p> <p>4. Вправа «Мої особистісні та професійні плани» Мета: формування навичок цілепокладання та планування.</p> <p>Рефлексія. Ритуал прощання.</p>	
<p>Мета – активізувати процес професійного та особистісного самовизначення</p>	<p>Заняття №6 Привітання.</p> <p>1. Гра «Аукціон цінностей» Мета: розвиток в здобувачів навичок самоаналізу, саморозуміння й самокритики; виявлення важливих для спільної тренінгової роботи особистісних якостей; удосконалення знань здобувачів один про одного за рахунок виявлення їх якостей.</p> <p>2. Гра «Мрії» Мета: вивчення учасниками власних інтересів, особистісних та професійних планів.</p> <p>3. Вправа «Автопортрет» Мета: визначення особистісних особливостей,</p>	<p>Заняття сприяють усвідомленню власної значимості учасників, розширенню уявлень про особистісні ресурси, зниження рівня емоційного напруження старшокласників</p>

	поглиблення процесів саморозкриття. Рефлексія. Ритуал прощання.	
Мета – визначити професійні схильності та вподобання здобувачів, співвіднести індивідуальні можливості з вимогами, які необхідно для оволодіння професійними навичками	Заняття №7 Привітання. 1. Вправа «Оголошення в газету» Мета: формування уявлень про правила самопрезентації, про використання навички ефективною самопрезентації у різних сферах життєдіяльності. 2. Вправа «Моє покликання» Мета: рефлексія своїх внутрішніх інтересів, бажань, особистісних якостей. 3. Вправа «Мої переваги» Мета: стимулювання самовиховання позитивних особистісних якостей. Рефлексія. Ритуал прощання.	Виявлення особливостей та якостей, які допоможуть здобувачам впоратися із обраною професією. Визначення відповідності до певної професії, і знаходження себе у цій сфері
Мета – усвідомити власну унікальність, свої слабкі та сильні сторони власної корисності для суспільства	Заняття №8 Привітання. 1. Вправа «Співбесіда» Мета: активізація роздумів про відповідальність якостей вимогам до професії. 2. Вправа «Який я?» Мета: визначення особистісних особливостей, поглиблення процесів саморозкриття. 3. Вправа «Один для одного»	Усвідомлення власної унікальності, своїх слабких та сильних сторін власної корисності для суспільства

	<p>Мета: розвиток навичок конструктивної взаємодії.</p> <p>4. Вправа «Мої сильні сторони»</p> <p>Мета: стимулювання самовиховання позитивних особистісних якостей.</p> <p>5. Вправа «Скажи мені хто твій друг»</p> <p>Мета: створення довірливих відносин у групі.</p> <p>Рефлексія. Ритуал прощання.</p>	
<p>Мета – розвивати вміння знаходити ресурси для досягнення позитивних життєвих цілей у майбутньому</p>	<p>Заняття №9</p> <p>Привітання.</p> <p>1. Вправа «Мої досягнення»</p> <p>Мета: стимулювання самовиховання позитивних особистісних якостей.</p> <p>2. Вправа «Долоня»</p> <p>Мета: співставлення інформації про себе «ззовні» й «зсередини», формування уважності один до одного.</p> <p>3. Вправа «Професійні якості»</p> <p>Мета: сприяння у визначенні професійних інтересів та схильностей; активізація самопізнання.</p> <p>4. Гра «Пастки-капкани»</p> <p>Мета: відпрацювання навичок подолання труднощів на шляху досягнення мети.</p> <p>5. Сінквейн на тему: «Професія». Аналіз знань.</p> <p>Домашнє завдання –</p>	<p>Розвинулися вміння знаходити ресурси для досягнення позитивних життєвих цілей у майбутньому</p>

	<p>проект на тему: «Моя майбутня професія».</p> <p>Обговорення, зворотній зв'язок.</p> <p>Ритуал прощання.</p>	
<p>Заключний етап.</p> <p>Мета – узагальнити отримані знання, закріпити навички</p>	<p>Заняття №10</p> <p>Привітання.</p> <p>1. Проекти «Моя майбутня професія»</p> <p>2. Вправа «Валіза в дорогу»</p> <p>Мета: актуалізація процесу професійного самовизначення за рахунок організації їхньої діяльності.</p> <p>3. Колективна діяльність.</p> <p>Вправа «Лист»</p> <p>Мета: створення позитивного зворотного зв'язку учасниками тренінгу після завершення роботи.</p> <p>Обговорення, зворотній зв'язок. Підведення підсумків.</p> <p>Ритуал прощання.</p>	<p>Узагальнення отриманих результатів, закріплення навичок та визначення власних досягнень по завершенні усіх занять</p>

Перед запровадженням реалізації програми доцільно провести діагностичний мінімум для виявлення загальної сформованості соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

На основі результатів діагностування, за наявності в класі дітей групи ризику (низька готовність до професійного самовизначення, відсутність професійних інтересів та професійних нахилів старшокласників) можна організувати індивідуальні заняття, з метою виявлення причин пасивності учня щодо майбутнього професійного становлення особистості.

На початку необхідно провести та проаналізувати результати діагностування, визначити найбільш значущі прогалини у формуванні соціально-психологічної готовності старшокласників і на їх основі, за необхідності, відкоригувати заняття програми з метою досягнення кращих результатів формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО.

Кожне групове заняття проводиться у формі тренінгу або ж міні-лекцій для формування дружньої атмосфери в групі і більш продуктивної роботи учасників.

Перше заняття в групі є переважно діагностичним і передбачає збір інформації про очікування щодо майбутніх занять і того, на що б самі старшокласники хотіли б звернути увагу.

Протягом усього курсу занять необхідно спостерігати за учасниками тренінгу, контролювати виконання ними запропонованих вправ і аналізувати, вправи якої спрямованості проходять краще, а які викликають труднощі. За необхідності, надавати індивідуальну допомогу учасникам тренінгу.

По завершенню програми проводяться повторно діагностичні тестування з метою контролю результатів програми.

На підставі результатів повторної діагностики варто провести батьківські збори, з метою надання батькам результатів дослідження та вироблення подальших індивідуальних рекомендацій у підтримці дітей під час професійного самовизначення, підготовці до складання ЗНО та обрання закладу вищої освіти для вступу.

Також необхідна консультація класних керівників з метою інформування їх про учнів, найбільш пасивних щодо власного майбутнього становлення, і рекомендації щодо конструктивної роботи з такими учнями.

Форми, методи та засоби, які необхідно використовувати в профорієнтаційній роботі загальноосвітніх шкіл:

- профінформація (знайомство зі світом професій, куточки профорієнтації, конференції для батьків, дні відкритих дверей, ярмарки

навчальних та робочих місць, семінари, конференції, акції, зустрічі з випускниками шкіл, співпраця із центрами зайнятості, залучення ЗМІ до поширення інформації про затребувані професії та заклади освіти, де готують таких спеціалістів, ярмарки професій, місячник профорієнтації, методична підготовка вчителів, надання довідкового матеріалу, випуск шкільних газет, бесіди (індивідуальні, групові), екскурсії);

- профорієнтаційна консультація (індивідуальна, групова);

- професійний підбір/відбір (профдіагностика, професійна, виробнича та соціальна адаптація, цикл занять з профорієнтації, формування професійних якостей під час підготовки з ряду спеціальностей, зустрічі з професіоналами, тренінги, участь у тематичних виставках, профорієнтаційні ігри, гуртки профорієнтації, ділові ігри, наставництво, клуб старшокласників «Світ професій».

Ігри, які моделюють аспекти професійної діяльності, можуть бути ознайомчими та пробними (тренінговими). Ознайомчі інформують школярів про особливості різноманітних професій, професійні вимоги до працівника, умови праці. Під час розробки ознайомчих ігор рекомендуємо враховувати соціально-психологічні ознаки праці:

- усвідомлення необхідності праці, суспільної значущості – моральний аспект;

- володіння зовнішніми та внутрішніми засобами праці (професійні схильності, уміння, навички, здібності);

- орієнтування у виробничих відносинах.

«Формула професій» (зручна під час підготовки ігор):

- мета праці – предмет праці;

- знаряддя праці;

- умови праці.

Пробні (тренінгові) ігри – спрямовані на самопізнання. Під час гри моделюють виробничі відносини, спілкування. Такі ігри не відображають спеціально поставлену проблему професійного вибору, але, оскільки вибір

професії передбачає знання світу професій і власних професійних якостей, проведення їх є досить корисним.

Отже, головними характеристиками активізуальної профконсультаційної методики є інтерес, захоплення під час проведення методики для старшокласників; особиста зацікавленість і значущість обговорення питань під час роботи.

Важливими елементами профорієнтаційної роботи є:

Дні та тижні відкритих дверей, презентації навчальних закладів

Мета заходів – звернути увагу абітурієнтів на навчальні заклади, спеціальності, галузі, привернути абітурієнтів до обговорення і надати відповіді на всі їхні запитання, які стосуються умов вступу, напрямів навчання та ін. Під час подібних заходів старшокласники можуть докладніше дізнатися про спеціальності, отримати інформацію із «перших вуст», і це – одна із ефективних методик, оскільки навіть передові дистанційні способи отримання інформації (сайти) не замінять безпосереднього міжособистісного спілкування.

Викладачі та співробітники закладів освіти відповідають на запитання старшокласників, їх батьків, знайомлять із навчальним, науковим і культурно-дозвіллевим життям закладів, демонструють технології, навчально-методичні матеріали, інформаційну базу, яку використовують у навчальному процесі.

Окрім організації зустрічей з викладачами і кращими студентами, фахівцями, керівництвом закладів, абітурієнтам та їх батькам демонструють презентаційні матеріали, фільми, надають інформаційні та рекламні матеріали.

Ефективність таких заходів підвищується у випадку проведення їх під час освітніх виставок, де організують консультаційні пункти для старшокласників та абітурієнтів.

Згідно зі статистикою, близько 40 % абітурієнтів приймають остаточне рішення про вступ після особистого спілкування з викладачами на подібних заходах.

Екскурсії на підприємства та в організації

Мета таких заходів – звернути увагу абітурієнтів на підприємства, професію, галузь, перспективи, сприяти професійному самовизначенню, привернути увагу до обговорення професійних питань, дати відповідь на питання, які цікавлять абітурієнтів. Під час подібних заходів старшокласники спілкуються безпосередньо з практиками і спеціалістами, дізнаються про спеціальність з «перших вуст».

Спеціалісти організацій і підприємств відповідають на питання старшокласників та їх батьків, знайомлять із виробництвом і життям підприємства, демонструють техніку, яку використовують, технології, розповідають про організацію праці, матеріальні та інформаційні бази роботи на даному підприємстві.

Ефективність таких заходів зростає, коли їх проводять під час святкування державних свят, професійних виставок, де можуть працювати консультаційні пункти для старшокласників та абітурієнтів.

Для більш повного розуміння старшокласниками специфіки майбутньої професії екскурсії та презентаційні заходи доповнюють:

- майстер-класи від спеціалістів;
- тренінг, семінари та інші форми практичних занять;
- конкурси професійної майстерності для студентів, на які запрошують старшокласників.

Названі заходи допомагають навчити школярів самостійно аналізувати професійну діяльність. Після екскурсій проводять анкетування з метою визначення професійних намірів та установок.

Типи профорієнтаційних екскурсій:

- оглядові (загальне знайомство з підприємством, екскурсію проводять за визначеним маршрутом, супроводжують короткими розповідями і

відповідями на питання; доцільні й рекомендовані такі екскурсії для молодших школярів);

- тематичні (серія екскурсій для всебічного ознайомлення із підприємством, галуззю, сферою: історія, підрозділи, технологічний процес, знаряддя праці, продукція, провідні професії, умови праці);

- професіографічні (розкривають зміст тієї чи тієї професії: ознайомлюють зі змістом діяльності спеціаліста, рівнем механізації праці, зв'язком із іншими спеціалістами, можливостями поєднувати роботу та навчання, вказують на перспективи, відповідність здібностей і якостей працівника вимогам професії, можливі протипоказань, приклади успішного освоєння професії молодими працівниками і т.п.).

Кожну екскурсію проводять за визначеним планом, у якому відображають такі етапи проведення:

Зміст екскурсії

Свідомість підлітка формується під впливом багатьох факторів, найдієвіший із яких – приклад успішної реалізації в професії. Величезний емоційний вплив на підлітка мають безпосередні контакти з успішними, зацікавленими, активними представниками професії. Зручно й ефективно проводити подібні зустрічі під час екскурсій на підприємства та в організації (державні, приватні, комерційні, бюджетні та ін.).

Великий об'єм інформації, яку надають школярам під час екскурсії, необхідно чітко структурувати, виокремлювати основні моменти й акцентувати на них увагу школярів, залучаючи їх до діалогу, ініціювати обговорення (інтерактиви).

Профорієнтаційне завдання екскурсії складається із демонстрації можливостей підприємства у створенні умов для змістовної праці й цікавого життя.

Підготовка:

- вступна бесіда;
- практичний показ із поясненнями;

- заключна бесіда, обмін враженнями, відповіді на питання, вручення пам'яток, запрошень, буклетів;

- виявлення ефективності проведення екскурсій шляхом анкетування.

Завдання вступної бесіди – надати учням загальну характеристику про підприємство, його колектив, найбільш масові професії, а також пояснити правила техніки безпеки. Бесіда не повинна бути довготривалою та багатоаспектною.

Відвідування цеху (відділу, підрозділу, офісу та ін.), де стисло характеризують профіль об'єкта, умови праці, роботу спеціалістів, які беруть участь у процесі. Огляд робочого місця спеціаліста – представника певної професії – професіографічна характеристика. Необхідно враховувати, що найбільш ефективним є поєднання демонстрації роботи спеціаліста і розповіді екскурсовода. На об'єктах із підвищеним рівнем шуму доцільно провести розповідь до початку його відвідування, зазначивши, на що необхідно звернути увагу під час огляду. Там, де є можливість, надавати роз'яснення. Під час екскурсії можна ініціювати діалог зі спеціалістами (при попередньому погодженні) для уточнюючих питань від школярів.

Після закінчення екскурсії на об'єкті проводять заключну бесіду, час питань та відповідей, обговорення, структурування отриманої інформації, висновки та підсумки. З метою покращення організації проведення екскурсій бажано оцінити оцінку її ефективність.

Підведення підсумків:

- оформлення підсумків (звіт, альбом, реферат, опис професій, інформаційний бюлетень, стінгазета та ін.);

- виявлення професійних намірів (твір, анкетування).

Розповсюдження інформаційних матеріалів, збірок статей

Цей спосіб дає змогу інформувати максимально широку аудиторію (абітурієнтів, їх батьків, педагогічний колектив), використовуючи різноманітні майданчики (Internet, школи, тематичні виставки і ярмарки, свята, бібліотеки та ін.).

Одним із найбільш ефективних, з точки зору подачі інформації, є буклет.

Матеріал може бути присвячений найрізноманітнішим темам та питанням: ситуаціям у сфері, у галузі, в регіоні. Це може бути огляд діяльності підприємств, публікація статистики й аналітики, огляд навчальних закладів району, області, інформація про спеціальності і професії, зокрема найбільш затребуваних (також із статистикою).

Звичайна структура викладу інформації:

- історія розвитку питання (організації, навчального закладу та ін.);
- суть і основні моменти, визначення, параметри (наприклад, сфери діяльності);
- опис, деталізація і конкретизація (наприклад, опис основних професій і можливостей їх отримання);
- вимоги і потреби (наприклад, потреби регіону в певних спеціалістах);
- умови (наприклад, умови забезпечення навчання, функціонування, роботи та ін.);
- перспективи розвитку (сфери, навчального закладу та ін.).

Текстова інформація сприймається більш ефективно, коли її ілюструвати окремими тезами і розбивати її на тематичні блоки.

Найважливішим пунктом під час підготовки інформаційного матеріалу про спеціальності для старшокласників є опис можливостей і перспектив навчання та роботи за цією спеціальністю на окремому підприємстві певної галузі.

Для проведення більш детальної роз'яснювальної роботи про те, що являє собою та чи та спеціальність, наскільки вона затребувана на ринку праці, як оплачується, яких знань і вмінь вимагає, які умови вступу і в які заклади освіти, де можна її отримати, у цих питаннях незамінними є брошури та збірники тематичних статей.

Формат тематичних статей передбачає живі описи спеціальностей і відповіді на питання, що найчастіше ставлять старшокласники і абітурієнти.

Це може бути об'ємне видання чи брошура з описом декількох спеціальностей, які пропонують навчальні заклади. Такі видання доцільно не лише поширювати серед школярів, але й використовувати на класних годинах і батьківських зборах. Подібне видання може бути створене в електронному виді і розміщене на сайті навчального закладу.

Підготовка і публікація матеріалів у ЗМІ

Публікація матеріалів у ЗМІ – одна з традиційних форм профорієнтаційної роботи. Розвиток технологій та медіа-ринку, поява нових видів засобів масової інформації дає змогу урізноманітнювати співпрацю із ЗМІ.

Види інформаційного супроводу висвітлення тематичних питань:

- підготовка та поширення новинних та інформаційних матеріалів у редакції друкованих засобів масової інформації та мережею Internet;
- ведення в друкованих та internet-засобах масової інформації колонок «Питання-відповідь»;
- розміщення прямої й іміджевої реклами в друкованих ЗМІ, на радіо та телебаченні;
- підготовка інтерв'ю з лідерами, ключовими спікерами;
- організація та висвітлення прес-заходів (прес-конференцій, брифінгів, прес-турів);
- участь представників організацій як експертів у профорієнтаційних заходах, які відповідають на питання з «гарячої лінії» (зокрема телефонні та онлайн);
- організація дискусійних майданчиків, на які запрошують експертів з тематики питань (представників сфери освіти, громадських організацій, бізнесу).

Метою названих вище заходів є не лише знайомство з конкретними питаннями, галуззю, навчальним закладом, організацією, а й обговорення глобальних проблем освіти та профорієнтації, допомога читачам, телеглядачам і слухачам у орієнтуванні за проблемою та галуззю.

Сьогодні в профорієнтації широко використовують ІКТ-методи, зокрема інтернет-ресурси.

ІКТ дозволяють використовувати технології дистанційної освіти в профорієнтації старшокласників, що має ряд позитивних моментів. З одного боку, вони дають можливість транслювати семінари на велику аудиторію в декількох регіонах одночасно, що підвищує економічну ефективність проєкту. З іншого – це дає змогу максимально ефективно використовувати обмежені ресурси кваліфікаційних експертів.

Технологія дистанційних семінарів, безсумнівно, ефективна, оскільки використовується двосторонній зв'язок і системи телемостів дозволяють аудиторії напряду спілкуватися з лектором, переглядати презентації і фільми, ставити питання в реальному часі.

Згідно із проведеними соціологічними дослідженнями, навчальні заклади, організації, ЗМІ, які активно використовують у своїй роботі internet-ресурси, в уявленні старшокласників є більш сучасними і передовими, отже, більше заслуговують на довіру.

Під використанням інтернет-ресурсів у цьому випадку розуміється не лише розміщення новин на сайтах ЗМІ, й створення та підтримка власних сайтів навчальних закладів, розміщення інформації в соціальних мережах (Facebook, Telegram, Instagram), освітніх і молодіжних (зокрема форумах) майданчиках.

Це може бути як пряма реклама освітніх закладів, так і відповіді на питання, інформування про актуальні проєкти та акції (наприклад, створення груп і «подій», які запрошують на заходи). Наприклад, деякі навчальні заклади використовують Internet для проведення вікторин і конкурсів, організації «гарячих ліній», розміщення прес-релізів та новин, інформаційного супроводу спільних проєктів між навчальним закладом та підприємствами й організаціями.

Отже, якщо педагоги, соціальний педагог та психолог будуть грамотно використовувати ІКТ-методи, то сприятимуть адекватному професійному

самовизначенню учнів, допомагаючи їм знайомитися зі світом сучасних професій, особливостями регіонального ринку праці, можливостями сучасного ринку освітніх послуг.

Маркетингові дослідження, публікація результатів

Ще одним видом інформаційного супроводу профорієнтації є проведення і публікація результатів маркетингових досліджень.

Насамперед, маркетингові дослідження проводять для ознайомлення із ситуацією, плануванням подальших показників/дій, з урахуванням отриманих якісних і кількісних результатів, розрахунку і коректив дій.

Маркетингові дослідження можна проводити із залученням спеціалістів, так і власними силами з використанням сучасних методів і засобів збору та обробки інформації. Наприклад, проведення досліджень сприяють установленню поточних та перспективних потреб територіального ринку праці в спеціалістах, а також в установленні рівня затребуваності спеціалістів, які навчаються за освітніми програми конкретного навчального закладу і відповідно до відкритих запитів роботодавців. Джерелом інформації для дослідження є місцеві центри зайнятості населення, опублікована в засобах масової інформації офіційна статистика регіонального і загальнодержавного ринку праці, інформаційні видання інших навчальних закладів регіону. За час проведення дослідження важливо, якщо можна дати відповідь на такі питання:

- наскільки затребувані спеціалісти цих професій на ринку праці зараз?;
- наскільки вони будуть затребувані в майбутньому (наприклад, через рік)?;
- наскільки успішно реалізуються подібні освітні програми в інших закладах професійної освіти регіону?;
- які освітні потреби потенційних абітурієнтів?;

- наскільки результативна профорієнтаційна політика навчального закладу (як учні змінили вподобання за рік, збільшився чи зменшився інтерес старшокласників та їхніх батьків до спеціальностей)?;

На основі отриманих відомостей зазвичай готують аналітичну довідку, що містить обґрунтування і роз'яснення показників (наприклад, плану прийому учнів до закладів, професійно-кваліфікаційні структури плану прийому, розвиток спектру професійних освітніх програм на короткий цикл), висновки із яких використовують для публікації в ЗМІ, розміщують на сайтах зацікавлених організацій у відкритому доступі.

Результати дослідження також використовують, наприклад, при складанні заявки до органів управління освіти для встановлення кількості прийому учнів на наступний навчальний рік.

Довузівські центри і профільні класи функціонують на основі договорів про співпрацю між навчальними закладами, адміністрацією району, органами управління освітою.

Профільні класи та курси розробляють для створення умов розкриття здібностей учнів передпрофільної і профільної підготовки старшокласників.

Довузівські центри дають можливість ефективно доповнювати і розширювати навчально-методичне забезпечення, найбільш повною мірою задовольняти потреби учнів у поглиблених знаннях.

Завданням довузівських центрів є:

- підвищення освітнього рівня школярів з основних або окремих предметів;
- допомога старшокласникам в адаптації до системи професійного та навчання в закладах вищої освіти;
- професійна корекція і самовизначення старшокласників;
- виявлення обдарованих учнів.

До структури довузівських центрів входять профільні класи природничого, соціально-економічного та гуманітарного напрямків. Організація роботи профільних класів достатньо трудомістка, оскільки

навчальні програми носять ексклюзивний характер, а групи малочисельні. Проте ефективність таких занять велика, оскільки в центрах реалізується індивідуальний підхід до кожного учня, ураховуючи схильності та професійну орієнтованість учнів за допомогою застосування дослідницьких напрацювань. Профільні класи допустимо організовувати при достатньому бюджетному фінансуванні.

Досвід показує, що довузівські центри існують, як правило, при закладах вищої освіти, розташованих у великих містах. У центрах, зокрема, викладають профільні курси за різними напрямками (наприклад, біологічним, економічним, агрономічним, зооінженерним, механізації сільського господарства і т.п., а також курси за вибором: «Підготовка до ЗНО з предметних дисциплін».

Підготовчі курси

Традиційною та стабільною формою роботи з учнями та випускниками є підготовчі відділення або курси очної чи заочної форм, різної тривалості (6-місячні, 3-місячні, 1-місячні, двотижневі), мета яких –поглиблене вивчення предметів, які винесені на вступні іспити, зокрема підготовка до державної підсумкової атестації.

Для досягнення найбільшого ефекту діяльності підготовчих курсів/підготовчих відділів рекомендуємо звернути увагу на такі моменти:

- аналіз якості знань слухачів підготовчих курсів через проведення предметного тестування перед початком занять;
- розробка робочих програм і методичних матеріалів з організації і проведення занять для груп підготовчого відділу;
- надання соціально-психологічної підтримки слухачам у період проведення занять і перед екзаменами;
- взаємодія з батьками слухачів підготовчих курсів;
- організація та проведення підсумкового (пробного) тестування слухачів.

Наукові школи

В останні роки наукові школи, включаючи літні, проводять через участь у конкурсних програмах. Щорічно в кожній області України проводять близько десятка наукових шкіл для старшокласників. Мотивація розробників програм проведення шкіл – пошук і відбір талановитої молоді серед учнів для вступу на спеціальності, потім їх подальший супровід до аспірантури – формування кадрового потенціалу.

У рамках діяльності наукових шкіл передбачено:

- профільне навчання талановитої молоді;
- проведення і методичну підтримку лекцій та семінарів;
- організація практичних занять (зокрема на базі підприємства);
- підготовка і розповсюдження публікацій;
- проведення конференцій.

Найбільш ефективною діяльністю є наукових шкіл у залученні учнів до вирішення проблем регіону і посильній участі у їх вирішенні. Це сприяє розвитку вміння знаходити практичне застосування знанням, бачити і вирішувати проблеми на сучасному науковому рівні через участь у дослідницькій роботі.

Наукові школи для старшокласників тривають цілий рік або посезонно. Протягом навчального року можуть періодично працювати декілька наукових шкіл за різними напрямками. Робота літніх наукових шкіл допомагає мінімізувати витрати на реалізацію проекту і, крім цього, вирішувати проблему зайнятості учнів, які не мають можливості під час канікул поїхати на літній відпочинок. Літні наукові школи – оптимальний варіант для екологічного, аграрного напрямку.

Однією з основних переваг підготовчих курсів/відділів, довузівських центрів і наукових шкіл є їх довгостроковість: участь у проектах упродовж довгого часу, за який абітурієнт отримує вичерпні уявлення про навчальні заклади і його програми. За статистикою навчальних закладів, довготривалі форми довузівської підготовки в системі середньої та повної середньої освіти дозволяють формувати до 66% контингенту студентів першого курсу.

Короткотривалі освітні модулі в рамках роботи з молоддю

Ефективним є привернення уваги старшокласників до участі в короткотривалих освітніх модулях, наприклад, конкурсах науково-дослідницьких робіт (рефератів), семінарах, форумах учасників наукових шкіл і учнів профільних класів, зустрічах, диспутах для обміну думками.

Реалізація цих напрямів дозволяє з певною регулярністю підтримувати комунікації «учень-учень», «учень-студент», «учень-викладач», «викладач-учитель школи», інформувати молодь про інновації в навчальних закладах, що сприяє свідомому самовизначенню учнів.

Індивідуальний супровід абітурієнта

Достатньо нова і дуже перспективна форма профорієнтаційної роботи. Педагоги є не тільки інформаторами для абітурієнтів, а стає наставниками їх до моменту вступу до закладі професійно-технічної чи закладу вищої освіти: запрошують на індивідуальні екскурсії, студентські заходи, дні відкритих дверей, захист випускних кваліфікаційних робіт випускників, посвяти в студенти, за необхідності забезпечують соціально-психологічну підтримку абітурієнта із залученням професійних психологів навчального закладу та кар'єрних радників.

Олімпіади

Ефективним засобом привернути увагу учнів до спеціальностей є олімпіади та конкурси, орієнтовані на галузі знань, дотичні до майбутньої професії. Організація олімпіад дозволяють професійно орієнтувати молодь.

Проведення тематичних олімпіад також дозволяє вирішувати декілька завдань:

- організовувати просвітницьку роботу серед молоді;
- зробити прогноз попиту на спеціальності (факультети) в поточному році;
- провести репетиційні тури перевірки знань старшокласників;
- відібрати для навчання в закладах вищої освіти. Зкладах професійно-технічної освіти найбільш обдарованих учнів;

- познайомити майбутніх абітурієнтів з особливостями навчального закладу, підприємства, сфери, галузі.

Олімпіади для учнів за профільним і загальним напрямками (економіка, агрономія, хімія, біологія, математика, українська мова та література, історія України, право, психологія), найчастіше проводять за підтримки закладів вищої освіти та закладів професійно-технічної освіти, проте подібні конкурси ініціюють роботодавці.

Отже, психолого-педагогічні заходи, спрямовані на формування в молоді соціально-психологічної готовності до свідомого вибору професії, мають у своєму арсеналі безліч форм, методів та методик їх проведення.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження психологічного супроводу старшокласників щодо професійного вибору, дозволило зробити такі висновки:

1. Відповідно до першого завдання здійснено теоретичний аналіз психологічних теорій з проблем професійного самовизначення.

З'ясовано, що одним із важливих напрямів діяльності практичного психолога в закладі освіти є допомога з професійним самовизначенням здобувачів освіти. Зміни, що активно відбуваються на ринку праці доводять актуальність і важливість навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння здобувачами освіти соціально-економічних знань та психологічних умов вибору майбутньої професійної діяльності.

В Україні існує проблема дисбалансу попиту і пропозиції фахівців на ринку праці та освітніх послуг, однією з причин якого є низький рівень дієвості системи профорієнтації старшокласників, яка не дозволяє особистості побудувати успішний кар'єрний маршрут ще з шкільної парти. Наслідком цього стає незадоволеність індивідів обраною професією, несформованість мотивації до праці, уяви кар'єрних можливостей і слабка адаптація на ринку праці.

Профорієнтаційна діяльність практичного психолога – це така діяльність, яка враховує індивідуальні можливості та особливості майбутнього фахівця. Ця робота повинна бути систематичною, цілеспрямованою, особистісно орієнтованою та обґрунтованою.

Психологічний супровід здобувачів старшої ланки освіти практичний психолог здійснює дотримуючись принципів профорієнтаційної діяльності, серед яких найважливішими є: принципи довготривалості, комплексності, участі спеціалістів різних сфер діяльності та принцип використання тренінгових методів і завдань.

2. Відповідно до другого завдання визначено умови ефективного психологічного супроводу старшокласників до професійної спрямованості.

Найоптимальнішим варіантом успішного самовизначення старшокласників щодо майбутньої професійної діяльності ми вбачаємо за необхідність уведення посади у закладах загальної середньої освіти кар'єрних радників, які допомагали б здобувачам усвідомлювати свої сильні особистісні якості, самостійно визначати наявні конкурентні переваги (здібності, навички тощо), складання індивідуального плану вступу до закладу освіти після закінчення школи, консультувати із розроблення довгострокового плану професійного зростання, мотивувати задля досягнення визначених цілей, навчати долати соціально-психологічні труднощі, спонукати проявляти активну громадянську, відповідальну позицію.

3. Аналіз результатів проведеного експерименту спонукає до таких висновків: старшокласники мають нечіткі уявлення про майбутню професійну діяльність, професію обирають або через престижність її чи закладу освіти, або дослухаються до порад батьків та друзів.

Зауважимо, що 15 (37,5 %) старшокласників не мають уявлення про світ професій, не задумувалися про свою майбутню професійну діяльність і не готові до вибору професії.

Відсутність систематичного та системного психологічного супроводу у закладі освіти обумовлює незадовільний рівень поінформованості старшокласників щодо особливостей їх власної особистості, так і сучасних професій.

Переважає більшість здобувачів, які брали участь в експериментальному дослідженні не володіє знаннями про психічні процеси та якості особистості, у них відсутні знання про формування образу «Я». Вони поверхнево знайомі зі світом професій, а це в свою чергу, негативно впливає на здатність старшокласників аналізувати, приймати обґрунтовані рішення стосовно вибору майбутньої професійної діяльності.

Відсутність систематизованих знань щодо професійно важливих якостей особистості негативно впливає на вибір майбутньої професії. Більшості респондентів була притаманна невизначеність щодо майбутньої професії.

Своєчасно проведена робота з психологічного супроводу дозволяє виявляти нахили та інтереси старшокласників, які є важливим прогностичним чинником професійно спрямованої мотивації в майбутньому.

4. Розроблено профорієнтаційну програму психологічного супроводу старшокласників. Програма складається із десяти занять терміном до 4-6 тижнів, які рекомендується проводити один-два рази на тиждень.

Пропонуються наступні методи психологічного впливу для розв'язання поставлених задач: індивідуальні вправи, ігри-комунікації, візуалізація, техніка релаксації та етюди. Для реалізації розробленої програми повинна бути тісна співпраця психолога, соціального педагога, вчителів, педагога-організатора, які будуть залучатися до проведення різнопланових занять для підвищення рівня професійного самовизначення старшокласників.

Програма складається із занять (з елементами тренінгу), у складі яких є теоретичний та практичний блоки. Теоретичний блок спрямований на формування знань про професії, визначення сфери професійних переваг учнів, з'ясування думки учнів про важливість професії в житті людини, підвищення рівня поінформованості із питань профорієнтації. Практичний блок включає різноманітні вправи, прийоми та техніки, спрямовані на пізнання себе, розвиток творчої уяви, вміння порівнювати, аналізувати, вивчати механізми комунікації, навчатися ефективної поведінки для досягнення згоди при вирішенні групових завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безробітний сьогодні – хто він і яку роботу шукає?: Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/bezrobitnyy-sogodni-hto-vin-i-yaku-robotu-shukaye>
2. Бокарева Ю. С., Шелюг В. Розробка підліткового видання «емоційний розвиток». *Social function of science, teaching and learning: XIII International Scientific and Practical Conference (December 14–17, 2020)*. France, 2020. С. 467–469.
3. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
4. Варава І. П. Аналіз дефініції «готовність» у контексті професійної підготовки майбутніх техніків-програмістів. *Вісник Глухівського педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 7. С. 104–109.
5. Від абітурієнта до студента (досвід роботи «Студії успішного абітурієнта»): навчальний посібник / Н. Л. Шеленкова, С. Ю. Діхтяренко, М. С. Міщенко, В. П. Ісаченко, І. Г. Гончар, Ю. А. Клименко, М. В. Горенко, О. Р. Поліщук, І. А. Лівандовська, О. М. Шевчук, В. І. Станішевська / Під заг. ред. О. О. Кравченко. Умань: Візаві, 2019. 124 с.
6. Від різноманітності – до рівності : довідник професій кризь призму профорієнтації та професійної реабілітації людей з інвалідністю / О. О. Кравченко, Н. М. Коляда, О. Р. Поліщук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 278 с.
7. Горенко М. В. Апробація та аналіз ефективності тренінгової програми «Розвиток психологічної готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри». *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 4 (68). С. 37–45.
8. Горенко М. В. Зміст та структура тренінгової програми «Розвиток психологічної готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри». *Габітус*. №37. 2022. С. 80–84.

9. Горенко М. Гендерні особливості сформованості операційного компоненту готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. Вип. 2, Том 5. 2022. С. 81–91
10. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття: Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
11. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. О. Клімова. URL: <http://ssh25.sumy.ua/wp-content/uploads/2019/06/%D0%A6%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf>
12. Експерт: 44% випускників вишів працюють не за фахом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2737000-ekspert-44-vipusknikiv-visiv-pracuut-ne-za-fahom.html>
13. Коваленко В. В. Психологічні хвилинки як засіб емоційної стабілізації здобувачів освіти. *Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни: матеріали II-ї Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції* (м. Умань, 2 березня 2023 р.). Умань, 2023. С. 83–85.
14. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Інноваційні технології для молоді у вищій освіті. *Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи особистості: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Переяслав, 14-16 травня 2020 р.). Переяслав, 2020. С. 255–258. URL: <http://surl.li/fnczx>
15. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Особливості впливу батьків на вибір старшокласниками закладу вищої освіти. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. IV Międz. Konf. Nauk.- Prakt. (8 kwietnia 2020 roku)*. Warszawa: Nowa nauka, 2020. S. 6–7.
16. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. *Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych: Mater. I Międz.*

Konf. Nauk.-Prakt.(30 pazdziernika 2019 roku). Warszawa: Nowa nauka, 2019. S. 62–63. URL: <http://surl.li/fndbj>

17. Кочубей Т. Д., Міщенко М. С. Психологічні особливості вибору професії старшокласниками з особливими освітніми потребами. *Психологічний журнал*. Вип. 7. 2021. С. 46–50. doi: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.7.2021.237170>

18. Кочубей Т. Д., Міщенко М. С. Сучасні підходи до проблеми профорієнтаційної роботи. *Габітус*. №26. 2021. С. 85–88.

19. Кочубей Т. Д. Особливості соціально-педагогічної роботи з обдарованою особистістю. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 2(88), 2017. С. 171–175. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2017_2_32

20. Кочубей Т. Д. Соціально-педагогічні засади управління освітньою діяльністю в загальноосвітній школі: історичний аспект. *Studia Zarządzania i Finansów “Perspektywy rozwoju organizacji w świetle paradygmatów zarządzania i finansów”*. Poznaniu : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2017. P. 141–148. Режим доступу: https://wydawnictwo.wsb.pl/sites/wydawnictwo.wsb.pl/files/czasopisma-tresc/SZiF_13.pdf

21. Кочубей Т. Д., Полехіна В.М. Підготовка майбутніх випускників університетів до пошуку роботи на ринку праці: з досвіду роботи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Вип. 16, 2017. С. 292–298. Режим доступу: <http://psv.udpu.edu.ua/article/view/163524/162439>

22. Кравченко О. О., Міщенко М. С. Дослідження психологічного стану в умовах ізоляції. *Габітус*. 2020. № 13. С. 150–155. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/13_2020/part_1/26.pdf

23. Кравченко О. О., Коляда Н. М. Соціально-економічні засади підтримки людей з інвалідністю крізь призму професійної реабілітації.

Економічні горизонти. Вип. 1 (8), 2019. С. 44–52. <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/170027>

24. Кравченко О. О., Міщенко М. С. Соціально-психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2021. № 8.

25. Круглий Р. В., Міщенко М. С. Теоретичний аналіз проблеми психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Психологічні ресурси особистості у кризових ситуаціях: збірник матеріалів V Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів»*, м. Умань, 22 квітня 2022 р. Умань, 2022. С. 73–75.

26. Макарова Ю. О., Міщенко М. С. Психологічні аспекти розвитку особистісно-професійного потенціалу. *Психологічні ресурси особистості у кризових ситуаціях: збірник матеріалів V Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів»*, м. Умань, 22 квітня 2022 р. Умань, 2022. С. 85–88.

27. Методика «Готовність учнів до вибору професії» В. Б. Успенського. URL: <https://vseosvita.ua/library/testi-profesijnoi-orientacii-ucniv-starsih-klasiv-ta-profesijnij-vidbir-metodiki-opituvalniki-23396.html>

28. Міщенко М.С., Тищенко В. В. Психологічна природа життєстійкості особистості та умови її формування. *Soft skills – невід’ємні аспекти розвитку та формування конкурентоспроможності сучасних студентів»: матеріали науково-практичного семінару (12 травня 2022 року).* Умань, 2022. С. 44–47.

29. Мороз Л. І., Міщенко М. С. Професійно-психологічний тренінг як засіб становлення майбутніх психологів. *Габітус.* №34. 2022. С. 80–84.

30. Поліщук О. Р. До вивчення соціально-психологічної готовності старшокласників щодо професійного вибору. *Науковий вісник*

Ужгородського університету. 2021. Вип. 1 (48). С. 343–349. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/issue/view/14162>

31. Поліщук О. Р. До проблеми вибору професії старшокласників в умовах пандемії. *Наука. Освіта. Молодь*: XIV Всеукраїнська наукова конференція студентів та молодих науковців. (м. Умань, 28 квітня 2021 р.). Умань, 2021. С. 107–109. URL: <http://surl.li/fncyz>

32. Поліщук О. Р. Дослідження рівня соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2 (7). С. 141–149. URL: <http://srsou.edu.ua/article/view/244639>

33. Поліщук О. Р. Застосування тренінгових технологій у профорієнтаційній діяльності. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги*. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Умань, 14 травня 2020 р.). Умань, 2020. С. 81–82. URL: <http://surl.li/crgej>

34. Поліщук О. Р. Інформація і знання – найважливіший ресурс інформаційного суспільства. *Актуальні соціально-філософські проблеми сучасності: матеріали XIII Всеукраїнської студентської наукової конференції*. (м. Умань, 26 листопада 2020 р.). Умань, 2021. С. 108–111.

35. Поліщук О. Р. Методи самопрограмування особистості на успіх. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінг: тези доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Умань, 24 травня 2022 р.). Умань, 2022. С. 45–47. URL: <http://surl.li/fncna>

36. Поліщук О. Р. Підготовка старшокласників до вступу до закладів вищої освіти: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. 217 с.

37. Поліщук О. Р. Проблема професійного вибору старшокласників: теоретичний дискурс. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 4 (133). С. 117–127. URL: <https://nv.pdpu.edu.ua/Magazin>

38. Поліщук О. Р. Програма формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. *Вісник українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. Умань, 2021. С. 120–124. URL: <http://surl.li/fncux>
39. Поліщук О. Р. Професійна компетентність фахівців із соціальної роботи щодо підтримки вразливих сімей з дітьми. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Умань, 15 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С. 169–172.
40. Поліщук О. Р. Професійний розвиток психолога: навчальний посібник. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2023. 384 с.
41. Поліщук О. Р. Професія психолога – необхідність в сучасних умовах. *Актуальні питання професійної діяльності соціального працівника, психолога та педагога в сучасному світі: матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (м. Умань, 28 жовтня 2021 р.). Умань, 2021. С. 26–29.
42. Поліщук О. Р. Психологічна безпека та комунікативні труднощі викладачів та студентів під час дистанційного навчання. *Габітус*. 2023. №51. С. 103–107. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/51-2023/17.pdf>
43. Поліщук О. Р. Психологічні основи професійного розвитку особистості. *Габітус*. 2022. №43. С. 168–172. URL: http://habitus.od.ua/journals/2022/43-2022/43_2022.pdf
44. Поліщук О. Р. Рекомендації щодо психологічного супроводу в умовах пандемії. *Теорія та практика психокорекції особистості: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. (м. Умань, 18 березня 2021 р.). Умань, 2021. С. 102–104. URL: <http://surl.li/fncpn>
45. Поліщук О. Р. Роль кар'єрних радників у профорієнтаційній роботі. *Психологічні ресурси особистості під час пандемії COVID-19: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 62–63.

46. Поліщук О. Р. Соціально-психологічний тренінг як одна із технологій розвитку особистості. *Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених*: матеріали ІХ-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. (м. Умань, 29-30 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С.63–65.

47. Поліщук О. Р. Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 2 (5). С. 48–58. URL: <http://sroso.udpu.edu.ua/article/view/220769>

48. Поліщук О. Р. Технології профорієнтаційної роботи психолога для осіб з обмеженими можливостями та їх батьків. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: тези доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Хмельницький, 9-10 квітня 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 93–94. URL: <http://surl.li/fncxd>

49. Поліщук О. Р. Формування Soft Skills – складова успішної особистості. *Профорієнтація серед учнівської молоді в умовах інклюзивної освіти*: Всеукраїнська науково-практична конференція. (м. Умань, 14 квітня 2021 р.). Умань, 2021. С. 91–92.

50. Поліщук О. Р., Коваленко В. В. Самопізнання як базовий конструкт формування майбутнього професійного вибору. *Теорія та практика психокорекції особистості*: електронний збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Умань, 26 жовтня 2023 р.). Умань, 2023. С. 151–152. URL: <http://surl.li/mzjse>

51. Поліщук О. Р., Співак В. О. Сучасні освітні моделі до визначення сутності поняття «soft skills». *SOFT SKILLS – невід’ємні аспекти розвитку та формування конкурентоспроможності сучасних студентів*: матеріали науково-практичного семінару (м. Умань, 11 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 33–36. URL: <http://surl.li/hyoll>

52. Робота з дітьми і молоддю в інклюзивному та інтегрованому освітніх середовищах: навч.-метод. посіб. / уклад.: Ю. І. Чернецька,

Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська та ін.. Харків: Панов А. М. 2020. 221 с. ISBN 978-617-7859-18-4

53. Слозанська Г. І. Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер.: Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць. Київ, 2018. № 24 (I том). С. 214–222. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24\(1\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24(1)_32).

54. Слозанська Г. І., Горішна Н. М. (2021). Функціонування закладів інституційного догляду та їх негативний вплив на вихованців. *Social work and education*. 8(1). URL: <http://journals.uran.ua/swe/issue/view/13839>

55. Чернецька Ю.І. Підготовка працівників соціальної і освітньої сфер у педагогічному ВНЗ до роботи у позашкільних закладах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 1 (315). 2018. С. 189 – 195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2018_1%282%29_28

56. Чернецька Ю. І. Адаптація випускників шкіл-інтернатів: *метод. реком.* Харків : ФОП Панов А. М., 2017. 28 с. URL: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1197>

57. Шеленкова Н. Л. Вивчення дисципліни «Психологічні основи профорієнтації» за допомогою засобів дистанційного навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2017_1_11

58. Шеленкова Н. Л. Самовизначення особистості як основа реалізації в діяльності. *Збірник наукових праць Державної прикордонної служби України*. 2018. №1 (9). С. 255–267. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/sbirnik_1_2018_psh.pdf

59. Kravchenko O., Shelenkova N., Mishchenko M. Development of psychological readiness of the high school students to enter higher educational institutions *AHFE 2020: Advances in Human Factors, Business Management and Leadership: International Conference on Applied Human Factors and*

Ergonomics, 2020. Pp. 407–413. URL:
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-50791-6_52

60. Kravchenko O., Shelenkova N., Mishchenko M., Boichevska I. Computer-Based Testing Complex «Profvybir»: Occupational Guidance Diagnostics. *Journal of Physics: Conference Series*. Vol. 1828. 2021. doi:10.1088/1742-6596/1828/1/012125. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1828/1/012125/meta>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета випускника

Дорогий друже! У цьому році Ви закінчуєте випускний клас, і, напевно, вже задавали собі запитання, куди піти навчатися, і яку професію обрати. Якщо ж ні, то ми пропонуємо Вам подумати над цим при заповненні нашої анкети. Уважно прочитайте кожен пункт і відмітьте той, який Вам найбільше підходить.

Дата _____

Прізвище, ім'я _____

Дата _____ та _____ рік _____ народження _____ Клас _____

Школа _____

1. Чим би Ви хотіли займатися після закінчення школи?

- 1) Навчатися в закладі вищої освіти (ЗВО).
- 2) Навчатися в закладі професійно-технічної освіти.
- 3) Служити в армії.
- 4) Працювати (не планую здобувати освіту).

2. У якій сфері діяльності Ви б хотіли себе проявити?

- 1) Сфера науки.
- 2) Сфера освіти.
- 3) Сфера культури.
- 4) Сільське господарство.
- 5) Промисловість.
- 6) Транспорт.
- 7) Зв'язок.
- 8) Будівництво.
- 9) Сфера обслуговування.
- 10) Сфера торгівлі.
- 11) Військова справа.
- 12) Охорона правопорядку.
- 13) Сфера управління (менеджмент).
- 14) Сфера мистецтва.
- 15) Комерція.
- 16) Медицина.
- 17) Інші сфери _____

3. Чи обрали Ви професію?

- 1) Так (вказіть яку).
- 2) Ні, надіюся на випадок.
- 3) Ні, оскільки не замислювався над цим.

- 4) Ні, оскільки погано знаю свої можливості.
- 5) Ні, оскільки мало знаю інформації про світ професій.
- 6) Ні, оскільки не знаю як обрати професію.
- 7) Ні (вкажіть _____ іншу

причину) _____

4. Назвіть 2-3 навчальні предмети, які не викликали у Вас труднощів під час навчання в школі.

5. Як Ви вважаєте, чи потрібна Ваша майбутня професія на ринку праці?

- 1) Так, вона потрібна на ринку праці.
- 2) Думаю, що вона буде потрібна найближчим часом.
- 3) Ні, вона не потрібна на ринку праці, але вона мені подобається.
- 4) Інша думка _____

6. Хто (що) може виявити остаточний вплив на вибір Вами професії?

- 1) Батьки (родина).
- 2) Стан здоров'я.
- 3) Засоби масової інформації (ЗМІ).
- 4) Вчителі.
- 5) Матеріальне становище сім'ї.
- 6) Друзі.
- 7) Престижність професії.
- 8) Родинна професія.
- 9) Непередбачувані обставини.
- 10) Власна думка.

7. Чи хотіли б Ви отримати допомогу від фахівця професійного консультування щодо Вашого вибору професії?

- 1) Так, це мені необхідно.
- 2) Ні, я прийму рішення самостійно.

8. Яку конкретну допомогу Ви б хотіли отримати від профконсультанта?

Дякуємо!

Методика «Карта інтересів» розроблена Б. О. Федоришиним

Ти маєш можливість продовжити навчання або влаштуватись на цікаву роботу. Для того, щоб допомогти тобі вибрати професію, пропонуємо перелік питань. Подумай перед тим, як відповісти на кожне питання, постарайся дати як можна більш точну відповідь. Якщо ти не раз переконувався, що любиш або тобі дуже подобається те, про що запитується, то у «Бланку відповідей» у графі під тим же номером, що і номер питання, постав два плюси («++»); якщо просто подобається (любиш) – один плюс («+»); якщо не знаєш, сумніваєшся – нуль «0»; якщо не подобається (не любиш) – мінус («-»); якщо дуже не подобається – два мінуси («--»). Відповідай на кожний пункт, не пропускай жодного питання. При читанні питань довгих пауз робити не потрібно.

Перелік питань «Карти інтересів»

Чи любиш ти, хотів би ти, чи подобається тобі?

1. Уроки фізики.
2. Уроки математики.
3. Уроки хімії.
4. Читати книжки або статті з астрономії.
5. Читати книжки або статті з біології.
6. Читати про дослідження на тваринах.
7. Читати про сільськогосподарські рослини і тварини.
8. Читати про ліс.
9. Читати про твори класиків світової літератури.
10. Читати газети, журнали, дивитися телепередачі, слухати радіо.
11. Уроки історії.
12. Відвідувати театри, музеї, художні виставки.
13. Читати літературу про геологічні експедиції.
14. Читати про різні країни та їх економіку, державний устрій.
15. Організовувати друзів на виконання громадської роботи і керувати ними.
16. Читати про роботу поліції.
17. Читати про моряків, пілотів.
18. Читати про роботу вихователя, вчителя.
19. Знайомитися з будовою і роботою верстатів.
20. Готувати обіди.
21. Читати про будівельників.
22. Турбуватися про красу приміщень, в яких Ви навчаєтесь, живете, працюєте.

23. Читати про досягнення техніки (наприклад журнали «Юний технік», «Техніка молоді» і т.п.).
24. Знайомитися з будовою побутових електро- і радіоприладів.
25. Читати науково-популярну літературу про відкриття у фізиці.
26. Читати науково-популярну літературу про математику.
27. Дізнаватися про нові досягнення у галузі хімії (з журналів, радіо- і телепередач і т.п.).
28. Дивитися телепередачі про космонавтів.
29. Вивчати біології.
30. Цікавитися причинами і способами лікування хвороб.
31. Вивчати ботаніку.
32. Проводити час у лісі.
33. Читати літературно-критичні статті.
34. Активно брати участь у громадській роботі.
35. Читати книжки про історичні події.
36. Слухати симфонічну музику.
37. Дізнаватися про нові родовища корисних копалин.
38. Дізнаватися про географічні відкриття.
39. Обговорювати поточні справи і події.
40. Встановлювати дисципліну серед ровесників або молодших.
41. Подорожувати по країні.
42. Пояснювати учням, як розв'язувати складне завдання, правильно скласти речення.
43. Вивчати нові інструменти.
44. Уроки обслуговуючої праці.
45. Дізнаватися про нові досягнення в галузі будівництва.
46. Відвідувати фабрики.
47. Знайомитися з будовою механізмів, машин.
48. Читати статті у науково-популярних журналах про досягнення в галузі радіотехніки.
49. Пізнавати нові фізичні явища.
50. Розв'язувати складні математичні задачі.
51. Ставити досліди з хімії, слідкувати за ходом хімічних реакцій.
52. Спостерігати за небесними світилами.
53. Вести спостереження за рослинами.
54. Робити перев'язки, надавати першу медичну допомогу.
55. Вирощувати тварин і доглядати за ними.
56. Збирати гербарій.
57. Писати розповіді та вірші.
58. Спостерігати за поведінкою і життям людей.
59. Брати участь у роботі історичного гуртка, розшукувати матеріали, що свідчать про події минулого.

60. Декламувати, співати у хорі, виступати на сцені.
61. Збирати мінерали, цікавитися їх походженням.
62. Вивчати природу рідного краю.
63. Організовувати різні заходи у школі.
64. Звертати особливу увагу на поведінку людей.
65. Відвідувати гурток автолюбителів, обслуговувати автомобіль.
66. Проводити час з малими дітьми (читати їм книжки, допомагати, щось розповідати їм).
67. Виготовляти різні деталі та предмети.
68. Організовувати харчування під час підходів.
69. Бувати на будівлях.
70. Шити одяг.
71. Збирати і ремонтувати механізми велосипедів, швейних машин, годинників і т.п.
72. Ремонтувати побутові електроприлади.
73. Займатися у фізичному гуртку.
74. Займатися у математичному гуртку.
75. Готувати розчин, зважувати реактиви.
76. Відвідувати планетарій.
77. Відвідувати гурток біології.
78. Спостерігати за хворими, надавати їм допомогу.
79. Спостерігати за природою і вести записи спостереження.
80. Садити дерева і доглядати їх.
81. Працювати зі словником і літературними джерелами.
82. Швидко переключатися з одного виду роботи на інший.
83. Виступати з доповідями на історичну тему.
84. Грати на музичних інструментах, малювати або вирізати по дереву.
85. Складати опис матеріалів.
86. Брати участь у географічних експедиціях.
87. Виступати з повідомленнями про міжнародне становище.
88. Допомагати працівникам поліції.
89. Відвідувати гурток юних моряків.
90. Виконувати роботу піонервожатога.
91. Уроки праці.
92. Давати поради знайомим під час купівлі одяжі.
93. Спостерігати за роботою будівельників.
94. Знайомитися зі швейним виробництвом.
95. Робити моделі літаків, планерів, кораблів.
96. Складати радіоприймачі і електроприлади.
97. Брати участь в олімпіадах з фізики.
98. Брати участь у математичних олімпіадах.
99. Розв'язувати задачі з хімії.

100. Брати участь у роботі астрономічного гуртка.
101. Проводити досліди на тваринах.
102. Вивчати функції організму людини і причини виникнення хвороб.
103. Проводити досліди з метою вирощування нових сільськогосподарських тварин.
104. Бути членом товариства охорони природи.
105. Брати участь у диспутах, читацьких конференціях.
106. Аналізувати явища і події життя.
107. Цікавитися минулим нашої країни.
108. Проявляти інтерес до теорії на історії розвитку мистецтва.
109. Здійснювати тривалі та нелегкі походи, під час яких доводиться напружено працювати за заданою програмою.
110. Складати географічні карти і збирати інші географічні матеріали.
111. Вивчати політичних устрій різних країн.
112. Робота юриста.
113. Відвідувати гурток юних космонавтів.
114. Робота учителя.
115. Бувати на заводах.
116. Надавати людям різні послуги.
117. Брати участь у будівельних роботах.
118. Знайомитися з виготовленням промислових товарів.
119. Розбиратися у технічних схемах і кресленнях.
120. Користуватися точними вимірювальними приладами і здійснювати розрахунки за отриманими даними.
121. Проводити досліди з фізики.
122. Виконувати роботи, що вимагають математичних правил і формул.
123. Асистувати викладачу при проведенні дослідів з хімії.
124. Збирати відомості про інші планети.
125. Читати про діяльність біологів.
126. Бути активним членом санітарних дружин.
127. Доглядати за сільськогосподарськими машинами і знаряддями праці.
128. Знайомитися з веденням лісного господарства.
129. Вивчати походження слів і окремих словотворень.
130. Вести щоденник, писати замітки у шкільну газету.
131. Вивчати історичне минуле інших країн.
132. Неодноразово дивитися у театрі одну і ту ж п'єсу.
133. Читати про життя і діяльність відомих геологів.
134. Вивчати географію нашої планети.
135. Вивчати біографії політичних діячів.
136. Правильно оцінювати вчинок товариша, знайомого, літературного героя.

137. Читати книжки про засоби пересування.
138. Навчати і виховувати дітей.
139. Спостерігати за працею робітника.
140. Постійно спілкуватися з людьми.
141. Проектувати будівельні об'єкти.
142. Відвідувати виставки товарів побутового обслуговування.
143. Виконувати креслення, проектувати машини.
144. Розбиратися у радіосхемах.

Дешифратор для бланку відповідей:

1. Фізика.
2. Математика.
3. Хімія.
4. Астрономія.
5. Біологія.
6. Медицина.
7. Сільське господарство.
8. Лісове господарство.
9. Філологія.
10. Журналістика.
11. Історія.
12. Мистецтво.
13. Геологія.
14. Географія.
15. Громадська діяльність.
16. Право.
17. Транспорт.
18. Педагогіка.
19. Промисловість.
20. Сфера обслуговування.
21. Будівництво.
22. Легка промисловість.
23. Техніка.
24. Електротехніка.

Обробка результатів:

Необхідно підрахувати кількість «+» і «-» у кожній колонці. Нуль не береться до уваги. У «Бланку відповідей» знизу дві порожні графи, в одній із них ставиться сума «+», в другій «-». Закінчивши підрахунок отримані результати підставляють у «Дешифратор», тобто ті сфери діяльності, інтерес до яких вивчався.

При набраних балах в межах:

- 10-12 – інтереси на високому рівні;
- при 7-9 балах – середньому рівні;

- при 4-6 балах – на низькому рівні;
- а при балах в межах 0-3 інтереси взагалі відсутні до цієї діяльності.

Широкими вважається інтереси, якщо в 7 і більше сферах діяльності набрано більше 4-х балів, середніми за широтою інтереси вважаються тоді, коли в 4-6 сферах відмічається більше 4-х балів, і вузькими – коли інтереси проявляються тільки до 1-3 сфер діяльності.

Після роботи «Дешифратор» ти маєш записати позитивне ставлення до сфер діяльності, які набрали найбільшу кількість «+» та негативне ставлення, які набрали найбільшу кількість «-».

На основі отриманих кількісних (плюсів мінусів) даних робиться висновок про те, наскільки сильно, тобто на якому рівні і наскільки широко, проявляється інтерес до певних сфер трудової діяльності. Як сильно він проявляється на різних рівнях оволодіння ними. Потрібно визначити також ті сфери, ставлення до котрих має негативне емоційне забарвлення.

За результатами виконання цієї методики ти повинен зробити висновок стосовно рівня розвитку твоїх професійних інтересів та бажаних для тебе сфер діяльності.

«Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. О. Клімова

Мета: діагностика схильностей та професійних інтересів старшокласників (для відбору згідно з класифікацією типів професій).

Зміст методики: у кожній із 20 пар запропонованих видів діяльності виберіть тільки один вид і у відповідній клітинці листка відповідей знак «+». Час обстеження необмежений. Над запитаннями не потрібно довго задумуватися і тому зазвичай на виконання завдання потрібно 20-30 хвилин.

Інструкція: «Припустимо, що після відповідного навчання Ви зможете виконати будь-яку роботу. Та якби Вам довелось вибирати із двох можливостей, якій би роботі Ви віддали перевагу?»

Текст опитувальника:

1а Доглядати за тваринами	або 1б Обслуговувати машини, прибори (слідкувати, регулювати)
2а Допомогати хворим людям	або 2б Складати таблиці, схеми, програми для обчислювальних машин
3а Слідкувати за якістю книжкових ілюстрацій, плакатів, художніх листівок, аудіо-відеокaset	або 3б Слідкувати за станом, розвитком рослин
4а Обробляти матеріали (дерево, тканину, залізо, пластмасу тощо)	або 4б Доводити товари до споживача, рекламувати, продавати
5а Обговорювати науково-популярні книги, статті	або 5б Обговорювати художні книги (або п'єси, концерти)
6а Вирощувати молодняк (тварин певної породи)	або 6б Переконувати однолітків, знайомих у виконанні будь-яких дій (трудових, навчальних, спортивних)
7а Копіювати малюнки, зображення (або налагоджувати музичні інструменти)	або 7б Керувати будь-яким вантажним чи транспортним засобом, трактором, тепловозом тощо
8а Повідомляти, роз'яснювати людям потрібну їм інформацію (в бюро	або 8б Оформляти виставки, вітрини (або приймати участь в підготовці п'єс, концертів)
9а Ремонтувати речі, вироби (одяг, техніку), житло	або 9б Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях,

	малюнках
10а Лікувати тварин	або 10б Виконувати обчислення і підрахунки
11а Виводити нові сорти рослин	або 11б Конструювати, проектувати нові види промислових виробів (машини, одяг, будинки, продукти харчування тощо)
12а Вирішувати конфліктні ситуації між людьми, переконувати, роз'яснювати, наказувати, заохочувати	або 12б Розбиратися в кресленні, схемах, таблицях (перевіряти, уточнювати, приводити в порядок)
13а Спостерігати, вивчати роботу гуртків художньої самодіяльності	або 13б Спостерігати, вивчати життя мікроб
14а Обслуговувати, налагоджувати медичні прибори, апарати	або 14б Надати людям медичну допомогу при пораненнях, вивихах, опіках тощо
15а Художньо описувати, зображувати події (що спостерігаються і уявляються)	або 15б Складати точні описи-звіти про явища, події, що спостерігаються, об'єкти, що вимірюються, тощо
16а Робити лабораторні аналізи в лікарні	або 16б Приймати, оглядати хворих, розмовляти з ними, призначити лікування
17а Фарбувати або розписувати стіни приміщень, поверхню виробів	або 17б Здійснювати монтаж або збір машин, приборів
18а Організовувати культпоходи ровесників в театри, музеї, екскурсії, туристичні походи тощо	або 18б Грати на сцені, приймати участь у концертах
19а Виготовляти за ескізами деталі, вироби (машини, одяг), будувати будинки	або 19б Займатися кресленням, копіювати ескізи, карти
20а Вести боротьбу з хворобами рослин, із шкідниками лісу, сад	або 20б Працювати на клавішних машинах (друкарській машині, телетайпі, клавіатурі комп'ютера)

1. 1а, 3б, 6а, 10а, 11а, 13б, 16а, 20а

2. 1б, 4а, 7б, 9а, 11б, 14а, 17б, 19а
3. 2а, 4б, 6б, 8а, 12а, 14б, 16б, 18а
4. 2б, 5а, 9б, 10б, 12б, 15а, 19б, 20б
5. 3а, 5б, 7а, 8б, 13а, 15б, 17а, 18б

Інтерпретація отриманих даних:

Лист відповідей складений так, щоб можна було підрахувати кількість «+» в кожному із 5-ти стовпчиків, які відповідають певному типу професій. Підрахуйте, який тип професії одержав максимальну кількість знаків «+».

Назви типів професій за стовпчиками:

1. «Людина-природа» – професії, пов'язані з рослинництвом, тваринництвом, лісовим господарством (тобто, об'єктом праці є живі організми та нежива природа): агроном, тваринник, зоотехнік, ветеринар, садівник, лісник, геолог, нафтовик, гірник, фізик, хімік-неорганік, географ тощо.

2. «Людина-техніка» – технічні професії (об'єктом праці служать технічні системи, машини, устаткування, матеріали, енергія): токар, слюсар, шофер, конструктор, інженер, тракторист, радіотехнік, сантехнік тощо.

3. «Людина-людина» – професії, пов'язані з обслуговуванням людей, із спілкуванням (предметом праці є люди, групи, колективи): офіціант, продавець, вчитель, вихователь, юрист, лікар, психолог, соціолог; керівник класу, групи, гуртка, підприємства, дипломат, поліцейський, провідник тощо.

4. «Людина-знакова система» – професії, пов'язані з обліком, базами даних, цифровими та буквеними знаками, втому числі і музичні спеціальності (об'єктом праці є умовні знаки, шифри, коди, таблиці): коректори, програмісти, секретарі, статисти, оператори ЕОМ, бібліотекарі, комірники, економісти тощо.

5. «Людина-художній образ» – творчі спеціальності (об'єктом праці є художні образи, їх елементи і особливості): фотограф, художник, поет, письменник, артист, музикант, ювелір, композитор, дизайнер, модельєр тощо.

Примітка: багато професій можна віднести до кількох типів, наприклад, артист – до 5 і 3 типу, письменник – до 4 і 5. Змішаними є професії більшості керівників, у тому числі керівників гуртків, класоводів, класних керівників.

Тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості

Інструкція:

У «Переліку професій» попарно подані різні професії. У кожній парі професій постарайся надати перевагу одній з них, вписавши у відповідну графу «Бланку відповідей» знак «+». Якщо в якійсь із пар професій ти не зможеш надати перевагу ні одній із них, то в будь-якій наступній повинен відмітити знаком «+» обидві професії. Всього повинно бути відмічено 42 професії.

Перелік професій:

№	Назва професії	№	Назва професії
1а	Інженер-механік	1б	Інженер-конструктор
2а	В'язальниця	2б	Лікар-терапевт
3а	Кухар	3б	Економіст з планування
4а	Коваль ручного кування	4б	Директор заводу
5а	Кресляр	5б	Дизайнер (художник-конструктор)
6а	Астролог	6б	Лікар-психіатр
7а	Хімік	7б	Бухгалтер
8а	Редактор науковий	8б	Юристконсультант
9а	Науковий співробітник	9б	Артист
10а	Тренер команди	10б	Статист
11а	Організатор виховної роботи	11б	Адміністратор
12а	Адвокат	12б	Реставратор
13а	Контролер якості продукції	13б	Постачальник замовлень
14а	Касир	14б	Хореограф
15а	Податковий інспектор	15б	Письменник
16а	Садівник	16б	Біолог
17а	Водій автомобіля	17б	Медична сестра
18а	Інженер-енергетик	18б	Секретар-друкарка
19а	Маляр	19б	Художник-декоратор

20a	Метеоролог	20б	Офіціант
21a	Лаборант	21б	Режисер
22a	Соціолог	22б	Ревізор
23a	Зоолог	23б	Головний технолог
24a	Математик	24б	Архітектор
25a	Продавець	25б	Обліковець
26a	Вчитель	26б	Командир взводу
27a	Вихователь	27б	Фотограф
28a	Експедитор	28б	Керуючий готельним господарством
29a	Коректор	29б	Балетмейстер
30a	Керуючий фермою	30б	Диригент
31a	Радіотехнік	31б	Геолог
32a	Слюсар-ремонтник	32б	Аудитор
33a	Лісник	33б	Екскурсовод
34a	Закрійник	34б	Декоратор вітрин
35a	Фізик	35б	Директор комерційний
36a	Біохімік	36б	Консультант з маркетингу
37a	Токсиколог	37б	Маклер біржовий
38a	Логопед	38б	Стенограф
39a	Психолог	39б	Менеджер
40a	Референт	40б	Торговець нерухомістю
41a	Поет	41б	Бібліотекар
42a	Архіваріус	42б	Мистецтвознавець

Бланк відповідей

Прізвище, ініціали _____ Вік _____ Дата _____
 Номери пар професій

№	а	б	№	а	б	№	а	б	№	а	б
1.			12.			23.			33.		
2.			13.			24.			34.		
3.			14.			25.			35.		
4.			15.			26.			36.		
5.			16.			27.			37.		
6.			17.			28.			38.		
7.			18.			29.			39.		
8.			19.			30.			40.		
9.			20.			31.			41.		
10.			21.			32.			42.		
11.			22.			-	-	-	-	-	-

При обробці результатів з Бланку відповідей дані переносиш у «Ключ до тесту Дж. Голланда», після цього підраховуєш кількість плюсів за кожним із 6 типів і записуєш отримані результати внизу кожної колонки.

Ключ до тесту Дж. Голланда

Реалістичний тип	Інтелектуальний тип	Соціальний тип	Конвенційний тип	Підприємливий тип	Артистичний тип
1a	1б	2б	3б	4б	5б
2a	6a	6б	7б	8б	9б
3a	7a	10a	10б	11б	12б
4a	8a	11a	13a	13б	14б
5a	9a	12a	14a	15a	15б
16a	16б	17б	18б	23б	19б
17a	20a	20б	22б	26б	21б
18a	22a	25a	25б	28б	24б
19a	23a	26a	28a	30a	27б
21a	24a	27a	29a	33б	29б

31a	31б	36б	32б	35б	30б
32a	35a	38a	38б	37б	34б
33a	36a	39a	40a	39б	41a
34a	37a	41б	42a	40б	42б
Р=	І=	С=	К=	П=	А=

Далі отримані суми з кожного типу записуємо у матрицю.

Р	І	С	К	П	А
---	---	---	---	---	---

Переведення початкових балів у стандарті здійснюється наступним чином: проти певної букви в матриці береться відповідна цифра і з нормо-таблиці у відповідному стовпчику вибирається стандартний бал. Наприклад, з типу Р у матриці початковий бал 2, а в нормо-таблиці це буде 1 стандартний бал.

Нормо-таблиця до тесту Дж. Голланда

СТ бали	Професійні типи особистості						СТ бали
	Р	І	С	К	П	А	
0	0-1	-	-	-	0-1	-	0
1	2	0	0-1	0	2	0	1
2	3	1	2	1-2	3	1-2	2
3	4-5	2-3	3-4	3	4-5	3	3
4	6	4	5	4	6	4-5	4
5	7	5	6	5-6	7	6	5
6	8-9	6-7	7-8	7	8-9	7-8	6
7	10	8	9	8	10	9	7
8	11	9	10-11	9-10	11	10-11	8
9	12-13	10	12	11	12	12	9
10	14	11-12	13-14	12	13-14	13-14	10
11	-	13	-	13-14	-	-	11

Після підрахування всіх стандартних балів з всіх професійних типів у залежності від суми набраних балів визначається пріоритетний тип особистості та професійного середовища оптанта, надаючи перевагу першим трьом типам. Наприклад: ти належиш до підприємливого типу особистості з яскраво вираженими якостями артистичного й інтелектуального типів, тобто твоя формула особистості П А І. Це говорить про те, що для тебе найкраще вибрати підприємливе професійне середовище, але ти будеш себе добре почувати і в артистичному або інтелектуальному професійних середовищах.

Опис типів професійних середовищ:

Реалістичний (Р). До нього належать люди з орієнтацією на сучасне (краще синиця в руках, ніж журавель в небі). Це чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний тип. Його представники займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням: речами, інструкціями, тваринами, машинами. Охоче обирають професії механіка, електрика, інженера, агронома, садівника, водія і т.п. Їх відрізняє, з одного боку, здатність до засвоєння точних знань, соціальних вмінь, а з іншого – обмеженість в спілкуванні. При цьому рівень розвитку психомоторних якостей переважає в них над усіма іншими властивостями.

Інтелектуальний (І). Люди, які відносяться до цього типу, більше орієнтовані на творчі – теоретичні й в деякій мірі – естетичні цінності, розумову працю. Але роздумам над проблемою вони надають перевагу заняттям з реалізації пов'язаних з нею рішень. Їх відрізняють такі якості, як допитливість, аналітичність, раціональність, незалежність, пунктуальність, методичність і точність, у них добре розвинуте абстрактне мислення. Але вони, як правило, переважно замкнуті й не можуть бути лідером. Надають перевагу науковим професіям (ботанік, астроном, фізик, математик і т.п.). Відзначаються дуже високим рівнем розвитку як вербальних, так і природньо-математичних здібностей.

Соціальний (С). Люди, які відносяться до цього типу, найчастіше ставлять перед собою такі цілі та завдання, які дають можливість встановити тісний контакт з оточуючим суспільним середовищем. Риси їх характеру: соціальність, гуманність, жіночність, прагнення навчати і виховувати. Вони активні, незалежні, хоча і здатні пристосовуватися. Насолоджуються діяльністю, пов'язаною з наданням допомоги іншим людям. Тому в заняттях надають перевагу навчанню і лікуванню, вибираючи такі професії, як лікар, вчитель, психолог, декоратор, бармен. Проте не люблять працювати з інструментами і машинами. Вони відрізняються добре розвинутими вербальними здібностями, а математичні, як правило, слабо розвинуті. Яскраво проявляються організаторські та комунікативні вміння. При розв'язанні проблем в основному спираються на емоції, почуття та вміння спілкуватися.

Конвенційний (К). До нього відносяться люди, орієнтовані на цілі, завдання і цінності, які виходять із звичаїв і загальноприйнятого традиційного стану суспільства. Їх підхід до виникаючих проблем носить стереотипний і конкретно-практичний характер. Людину цього типу відзначають ригідність, консерватизм і залежність. Вона надає перевагу професіям, які пов'язані з розрахунками і маніпулюванням числами, символами, їх простим відтворенням, тобто канцелярську діяльність, наприклад машинопис, бухгалтерію, економіку. Хоча в цього типу людей краще розвинуті математичні здібності, вони володіють і непоганими навичками спілкування, але уникають артистичної діяльності. Їм не властива спонтанність і оригінальність мислення, рішення залежать від оточуючих людей. Вони погані організатори і керівники.

Підприємливий (П). Людина цього типу обирає цілі, цінності та завдання, які дозволяють їй виявляти ентузіазм, імпульсивність, домінантність, енергію, реалізувати любов до пригод. Надає перевагу неясним вербальним завданням, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою; таким професійним ролям, в яких можуть задовольнити свої потреби в домінантності й визнанні, наприклад, завідувача, директора, телепортера, товаровознавця, судді, дипломата, журналіста. Уникають монотонної діяльності, не люблять ручну працю. Загальні інтелектуальні здібності у цих людей посередні, а от вербальні дещо вище середнього рівня. Вони посидючі, але в них погано розвинута стійкість уваги і її концентрація, не здатні до наукової діяльності.

Артистичний (А). До цього типу відносяться люди, які відокремлюються від чітких конкретних проблем і видів діяльності. Вже в молодості у них є високий життєвий ідеал. Вони відрізняються акцентуванням власного «Я», складним поглядом на життя, незалежністю рішень. Це жіночий, несоціальний, оригінальний тип. Надає перевагу заняттям творчого характеру – музиці, живопису, літературній творчості, фотографії й т.п. Для нього характерні виключні здібності сприйняття та моторики. Вербальні здібності переважають над математичними. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та уяву. Характеризується розкряпаністю, експресією, оригінальністю. Але йому бракує старанності, скрупульозності.

Методика «Готовність учнів до вибору професії» В. Б. Успенського

Мета: визначити готовність до вибору професії.

Хід опитування:

Учням пропонується прочитати перераховані нижче твердження і виразити свою згоду чи незгоду з відповідями «так» чи «ні».

1. Ви вже твердо переконані у виборі майбутньої професії.
2. Основний мотив вибору – матеріальні інтереси.
3. В обраній професії Вас приваблює сам процес праці.
4. Ви обираєте професійний навчальний заклад, тому що туди пішли Ваші друзі.
5. Ви обираєте місце роботи (навчання), оскільки воно знаходиться неподалік будинку.
6. Якщо Ви не зможете отримати обрану професію, чи є у Вас запасні варіанти?
7. Ви читаєте періодичні видання, пов'язані з майбутньою професією.
8. Вам відомі протипоказання, які існують для обраної професії.
9. Байдуже, ким працювати, важливо, як.
10. Ви думаєте, що з вибором професії зайве поспішати, спочатку бажано отримати атестат.
11. Вам відомо, яких якостей, важливих для майбутньої професійної діяльності, Вам бракує.
12. Ви займаєтеся розвитком професійно значимих якостей.
13. Згідні Ви з тим, що здоров'я впливає на вибір професії?
14. Вчителі схвалюють Ваш вибір щодо майбутньої професії.
15. Ви знаєте про несприятливі сторони майбутньої професії.
16. Вам вдалося здійснити пробу сил в реалізації діяльності, близької до майбутньої професії.
17. Ви консультувалися про вибір професії в лікаря.
18. Головне при виборі професії – можливість вступу в професійний навчальний заклад.
19. Чи знайомі Ви з умовами вступу до навчального закладу, який Ви обрали.
20. Вам відомо про можливість працевлаштування за обраною професією.
21. Ви впевнені, що родичі допоможуть Вам влаштуватися працювати (навчатися).
22. Вам знайома можлива заробітна плата представників професії, яку Ви обираєте.

23. Якщо не вдасться вступити в обраний навчальний заклад, то Ви будете робити ще одну спробу.

24. Для правильного вибору професії досить Вашого слова «хочу».

Обробка та інтерпретація результатів:

Поставте отримані варіанти відповідей у два рядки так:

I – 1, 3, 6, 7, 8, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 22, 23.

II – 2, 4, 4, 9, 10, 13, 15, 18, 21, 24.

Підрахуйте у першому рядку суму відповідей «так», у другому – суму відповідей «ні». Додайте отримані суми і визначте рівень готовності підлітків до вибору професії за такою шкалою:

0-6 балів – неготовність;

7-12 балів – низька готовність;

13-18 балів – середня готовність;

19-24 балів – висока готовність.